

1. mai-toget i Oslo i kvinneåret 1975. Demonstrantene bar plakater om at kvinneåret ville ta slutt, men at likestillingsarbeidet måtte fortsette. Foto: Arbeiderbladet / Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

When women's liberation met the media market The rise and fall of the magazine *Sirene*

Abstract: In 1973, the Norwegian public was introduced to a magazine that aimed to emulate the style of weekly magazines while promoting feminism in new and provocative ways: *Sirene*. The magazine attracted widespread attention and likely played a significant role in raising awareness of women's liberation in Norway. Paradoxically, interest in the magazine peaked in the International Women's Year in 1975, but it continued to challenge and provoke until it had to cease publication in 1983.

Sirene was not just a political outlet, it was also a magazine that attempted to operate in the commercial market with journalistic tools. As the years went by, the magazine had to fight for its market position, competing both with mainstream newspapers and weekly magazines that increasingly featured similar content, as well as with more sectarian women's rights publications. *Sirene* maintained its provocative nature, but gradually distinguished itself with a more profound ambition for journalistic breadth – in both sources and opinions – than many comparable publications. This article discusses *Sirene* from a media history perspective, exploring the interplay between politics, journalism, social change and the general conditions for a magazine of this type operating in the commercial market.

Keywords: feminism, women's liberation, magazines, journalism, media markets

FAGFELLEVDERT

Da kvinnefrigjøringen møtte mediemarkedet

Ukebladet Sirenes vekst og fall

Sammendrag: I 1973 fikk norsk offentlighet et tilskudd i form av et blad som skulle etterligne ukebladenes modus, men promotere feminisme på nye og provoserende måter: *Sirene*. Bladet skapte enorm oppmerksomhet og bidro sannsynligvis betydelig til oppmerksomheten om kvinnefrigjøring. Paradoksalt nok nådde interessen for bladet en topp allerede i kvinneåret 1975, men bladet fortsatte å utfordre og provosere frem til det måtte gå inn i 1983.

Sirene var ikke bare et politisk organ, det var også et blad som forsøkte å operere i det kommersielle markedet og med journalistisk utstyr. Etter hvert måtte bladet slåss for sin markedsposisjon i konkurranse både med en presse og ukepresse som innlemmet mer og mer liknende stoff, og med mer sekterske kvinnesaksorganer. *Sirene* beholdt sitt provokatoriske vesen, men utmerket seg etter hvert med større ambisjoner om å få til journalistisk bredde, både når det gjaldt kildebruk og synspunkter, enn mange tilsvarende publikasjoner. Denne artikkelen tar for seg *Sirenes* historie som mediehistorie, i samspillet mellom politikk, journalistikk, samfunnsendring og de generelle forutsetningene for et blad av denne typen som konkurrerte på det kommersielle markedet.

Nøkkelord: feminisme, kvinnefrigjøring, ukeblad, journalistikk, mediemarkeder

Birgitte Kjos Fonn

Professor i journalistikk

OsloMet

<http://orcid.org/0000-0002-4337-7663>

birgitte@oslomet.no

«I fjor var det lemenår, i år er det kvinneår», het det på folkemunne i FNs kvinneår 1975. Det kan ha stammet fra *Aftenposten*-spaltisten Charles Middelthon, som høsten 1974 hadde skrevet at det finnes «rypeår, multeår, lemenår og fenalår, og for den som er interessert i damers frigjøring, kan vi minne om at 1975 blir det store kvinne-året».¹ Det store kvinneåret både provoserte og engasjerte og gjorde kvinnesak til noe alle måtte forholde seg til. For det politiske ukebladet *Sirene* ble det selveste toppåret – men kanskje også starten på veien nedover igjen, inntil bladet gikk inn i 1983.

I årene forut hadde det skjedd betydelige ting i norsk likestillingshistorie. Etter noen lange etterkrigsår hvor kvinnens plass var mer eller mindre i hjemmet, hadde det regjerende Arbeiderpartiet satt likestilling høyt på dagsordenen på 1960-tallet. Andelen kvinnelige artianere og studenter begynte å stige, mens forskjellen mellom kvinners og menns valgdeltakelse sank. Kvinneandelen på Stortinget økte, og det gjorde også andelen gifte kvinner som søkte seg ut i arbeid. Mer effektive prevensjonsmidler dukket opp, ikke minst P-pillen.

1960-årene var også opprørsbevegelsesens tiår. I amerikansk kvinnebevegelse boblet det. Betty Friedans *The Feminist Mystique* fra 1963 (*Myten om kvinnen* på norsk, i 1967) regnes som den publikasjonen som for

alvor sparket i gang den såkalte «andre bølgen» med feminisme i USA. I 1969 publiserte Gloria Steinem, som i mange år var spaltist i *New York Magazine*, artikkelen «After Black Power, Women's Rights». De nye impulsene nådde snart Norge. I januar 1970 skrev Siri Nylander Mæland kronikken «Nyfeminister, foren dere» i *Dagbladet*,² og samme høst fant det sted et skjellsettende arrangement da den amerikanske feministen Jo Freeman gjestet Norge.

Stemningen under Freemans foredrag i Vilhelm Bjerknes auditorium på Blindern var «elektrisk», har den tidligere NRK-journalisten og en av gründerne av bladet *Sirene*, Gøril Strømholm, fortalt i et presseminne i *Mediehistorisk Tidsskrift* i 2015.³ Møtet er blitt beskrevet som selve oppsparket til den andre bølgen med feminisme i Norge (den første førte til kvinnestemmeretten i 1913) og ga støtet til dannelsen av en rekke såkalte bevisstgjøringsgrupper.

Det som gjorde nyfeminismen ny, var at den la særlig vekt på å endre det rådende kjønnsrollemønsteret og det såkalte «patriarkatets» dominans. Den eksisterende kvinnebevegelsen var mer opptatt av å endre samfunnet gjennom systematiske reformer. I korte trekk var det dette som hadde skapt endringene gjennom det foregående tiåret – en allianse mellom politikk, forskning og organisasjonsliv. Men for de «nye» feministene var ikke dette nok, selve maktforholdet mellom kjønnene måtte endres.

Norske medier var fortsatt nokså mannsdominerte. Journalistyrket hadde i årene etter krigen en økende pågang av kvinner, og de var også gjennomgående bedre utdannet enn sine mannlige kolleger.⁴ De store hovedstadsavisene samt NRK og NTB hadde begynt å rekruttere kvinner allerede på 1960-tallet, men journalistikken var fortsatt nokså kjønnsdelt. Kjønnssrollespørsmålet i seg selv hadde ikke den tradisjonelle pressen «våget å ta på alvor», hevdet Strømholm.⁵

Fra et feministisk synspunkt sto det heller ikke spesielt bra til i den delen av offentligheten som var spesifikt beregnet på kvinnene. Ukebladene skrev i motsetning til avisene mye om kvinners domene, men ikke på måter de nye feministene oppfattet som spesielt frigjørende. Medieforskningen hadde på sin side nettopp begynt å interessere seg for ukeblader. En av de første studiene i Norden var en dansk rapport om det kvinnerettede ukebladet *Søndags-BT* (siden *Ugebladet Søndag*) fra 1971, og i Norge fulgte statsviteren Per Torsvik opp like etter. Undersøkelsene dokumenterte at veiledningsandelen (det vi i dag ville kalt «DU-journalistikk») var mye større i damebladene enn i de tilsvarende bladene for menn, og bidro til å bekrefte oppfatningen av dette populære kvinnelesestoffet som både innadvendt og innholdstomt.⁶

Men de nådde ut. Opplagene var store, de fleste kvinner leste disse ukebladene jevnlig, og de brukte mer tid på dem enn mennene gjorde på sine blader. I tillegg oppfattet leserne bladene som viktige informasjonskilder på en rekke områder, også når det gjaldt generell samfunnskunnskap, og de hadde stor tillit til det som sto i bladene. Alt dette fikk også kvinnebevegelsen til å interessere seg nettopp for ukebladene og det verdensbildet de skapte.⁷ Og det var i dette skjæringspunktet, mellom nyhetsinstitusjoner hvor kvinnene fortsatt var relativt usynliggjort, og en kulørt ukepresse som i høyeste grad skrev om og for kvinner, men bidro til å sementere de rådende kjønnsrollemønstrene, at ukebladet *Sirene* ble til.

Det var flere som hadde syslet med tanken på å lage et feministisk blad. Bjørg Vik, journalist og en av sin tids mest markante feministiske forfattere, var en av dem, journalistene Gøril Strømholm og Astrid Brekken var andre. Strømholm hadde vært *Arbeiderbladets* korrespondent i Paris og lest Paris-utgaven av *New York Herald Tribune*, som av og til brakte stoff om de amerikanske nyfeministene. Brekken hadde studert i USA og opplevd den amerikanske kvinnebevegelsen på nært hold – og dessuten kommet over bladet *Ms. Ms.* var et «glanset» ukeblad, men likevel oppsiktsvekkende annerledes, skriver Amy Erdman Farrell som har skrevet historien til *Ms.*⁸ Bare tittelen bar bud om samfunnsendring i en tid da en gift kvinne var Mrs. og den ugifte Miss, da kvinner ikke uten videre fikk kredittkort uten mannens signatur, og valgmulighetene både når det gjaldt reproduksjon og skilsmisser var begrenset. *Ms.* brøt med alt

Tirsdag aften **Aftenposten** 17. september 1974

Ms. avløser Miss og Mrs. — ny seier for kvinnesaken

Vi har forskjellige slags år. Vi har rypeår, multeår, skuddår, lemenår og fenalår, og for den som er interessert i damers frigjøring, kan vi minne om at 19/5 blir det store kvinne-året. Da skal det gjøres fremstøt så det suser. Forberedelsene er i gang over hele verden, og blant alle Jordens undertrykte og diskriminerte kvinner, ikke minst her i landet, er forventningene formidable.

Den store internasjonale konferanse i FN-regi skal finne sted i februar. Det vil si at det ennå er 4–5 måneder til, og det kan være en utallig lang ventetid for de utålmodigste. Så meget hyggeligere er det da å kunne notere at resultater allerede kan unnskasse-

gere verden. Ialfall på dette felt, og i det minste vis-à-vis passmyndighetene har man oppnådd likestilling med m-nn.

Vi ville ikke være den galante damevenn vi så utvilsomt er, hvis vi ikke lita med å gratulere med seieren, og vi håper at fagbladet *Sirene* vil kommentere og utdype det inntrufne. Den foreløbige avsmelding er nemlig noe snau. Det fremgår for eksempel ikke hvordan dette Ms. skal uttales. Hva er det forkortelse for? Man kan bare tippe. For alt vi vet kan det stå for «My siste» eller kanskje endog «Men's slave», men frykter at vi da er aldeles på villspor. Alt vi kan si er at vi håper på en snarlig oppklaring.

Den britiske seier vil iallfall sikkert bli fulgt opp med en nyfeministoffensiv mot norske passmyndigheter, og suken har på en brennende måte aktualisert pro-

nelse for det engelsk Ms., og det må være en betegnelse som alle retninger innen kvinnesaken kan enes om. Når man så har beseitret passmyndighetene, vil turen komme til toll-etaten. Her er problemene av en annen natur. Her består forskjellsbehandling i reglementet som bestemmer at mannlige reisende skal kroppssvisiteres av mannlige funksjonærer, mens kvinnelige reisende derimot bare kan kroppslig tolbehandles av kvinnelig betjening.

Det er slike antikke bestemmelser som stadig minner om at visse etater ennå er forankret i et for-gangent kjønnsdilemmonster. Istedenfor å fortolke mennesker, har mannsamfunnet bestemt at kvinner og menn skal fortolles hver for seg seg.

Det ville være en triumf for våre nyfeminister om de når de møter på verdenskvinnekonferan-

I fjor var det lemenår, i år er det kvinneår, ble et vanlig munnhell i FNs kvinneår 1975. Kunne det stamme fra denne Aftenposten-kommentaren?

dette. Bladet skrev om søsterskap, om hvorfor kvinner frykter suksess, og publiserte saker med navn som «How to Write Your Own Marriage Contract». Gloria Steinem var en av dem som var med og etablerte *Ms.* – først som et innstikk i *New York Magazine*, og deretter et svært suksessfullt magasin på egen rygg.

Andre interesserte var Bitten Modal, Kari Rolfsen og Sissel Biong. Journalisten Bitten Modal var en av dem som stiftet den første feministgruppen i Norge i 1970, og kjente derfor Bjørg Vik.⁹ Billedkunstneren Kari Rolfsen og designeren Sissel Biong hadde begge erfart å være kunstutdannede i mannsdominerte miljøer, og var blitt kjent med hverandre da de jobbet med bøker for Gyldendal.¹⁰ Sissel Biong hadde også erfaring fra ukepressen, og kunne ikke forstå at det skulle være så vanskelig å lage et blad som angikk reelle spørsmål i kvinners liv, har hun fortalt.¹¹ Disse tre, samt Brekken, Strømholm og Vik, fant hverandre, og Bjørg Vik bearbeidet sin forlagsforbindelse hos J.W. Cappelen. Snart krystalliserte dette seg, av alle ting, ut i et nytt norsk «ukeblad», dette utskjelte, tabloide og kjendisforherligende konseptet, etter manges mening selve innbegrepet på en patriarkalsk og kvinneundertrykkende offentlighet.

Sirene er omtalt i flere bøker og artikler om norsk kvinnehistorie og generell samtidshistorie, og noen bidrag handler spesifikt om bladet. Det er skrevet i alle fall én hovedoppgave, om den første halvdel av bladets levetid, av Turid Kleiva, og én diplomoppgave på BI om bladets markedsbetingelser, av Trude Wangsvig. Studentoppgaver har tatt for seg stoffsammensetningen i publikasjonen,¹² og ikke minst har Synnøve Skarsbø Lindtner tatt for seg det ideologiske tankegodset *Sirene* og den andre feministbølgen var bygd på, i sin doktoravhandling¹³. Astrid Brekken har fortalt om arbeidet med bladet blant annet på kvinneforskning.no,¹⁴ og Gøril Strømholm har i tillegg til bidraget i *Mediehistorisk Tidsskrift* gitt ut sine selvpubliserte erindringer om tiden hun var i bladet (i hovedsak de første tre årene)¹⁵.

Flere av de tidligere studiene har levert viktige bidrag til å forstå bladet som en kvinnepolitisk aktør og suksesshistorie. Denne artikkelen forsøker primært å forstå *Sirene* som *mediehistorisk aktør og produkt*, i skjæringspunktet mellom den store, kommersielle medieoffentligheten og de mer aktivistiske organene som preget perioden. *Sirene* var nokså unikt i det at det sprang ut av en politisk bevegelse men konkurrerte i det brede allmennmarkedet, og at flere involverte hadde solid journalistisk bakgrunn. I disse årene var medieverdenen dessuten i rask endring, partipressen ble oppløst og kommersiell og internasjonal påvirkning ble sterkere. Hvordan skal man forstå både suksessen og tilbakegangen til bladet i de ti årene det eksisterte, som en del av det store mediekretsløpet? I tillegg til bladets elleve årganger, annen presse og foreliggende litteratur er hovedmaterialet mitt bladets arkiv, som er bevart hos Arbeiderbevegelsens arkiv. Jeg har også tidligere, i 2013-2014, gjort intervjuer med flere sentrale medarbeidere i *Sirene*, hvorav noen også har delt skriftlige erindringer med meg. Noe av dette er sitert i denne artikkelen.

«De gifte er jo forsørget»

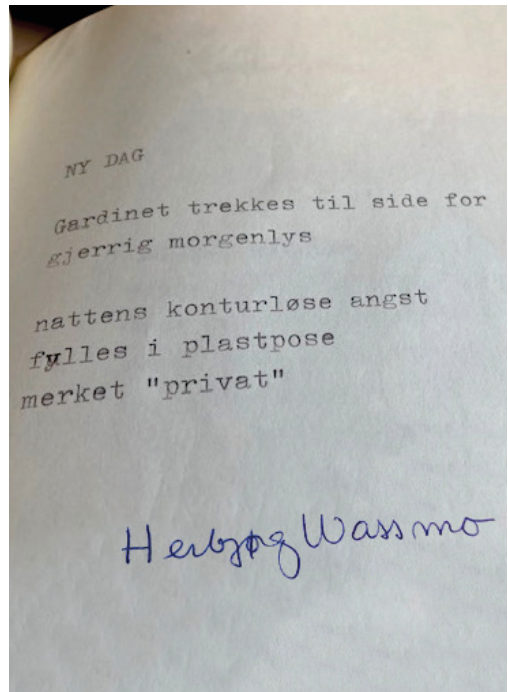
Som med det amerikanske forelegget var interessen for *Sirene* enorm. Bladet startet som en kommersiell suksess. Førsteopplaget av prøvenummeret gikk i 35 000 eksemplarer. Mange steder var det utsolgt allerede etter første dagen,¹⁶ og det fortsatte på samme måten i ukene som kom. Vi trykker opp blader «for harde livet», det er «helt nifst», sa en representant for Cappelens salgsavdeling til *Dagbladet* et par uker etter oppstarten.¹⁷

I begynnelsen var bladets uttalte credo at «(v)i er klar over at ikke alle kvinner føler seg undertrykt, men vi vet at de er det». Allerede prøvenummeret slo til med den feterte filmstjernen Liv Ullmann på forsiden og tittelen «Den undertrykte Liv Ullmann» inne i bladet. Deretter gikk det slag i slag. *Sirene* kastet seg inn i abortkampen, som på det tidspunktet var særdeles kontroversiell, lanserte en ikke mindre kontroversiell spalte ved navn «Ditt besværlige underliv», og langet ut mot lønnsforskjeller. Bladet brukte statistikk og juss, regnet, tegnet og fortalte i kampen for å få kvinnene ut i arbeidslivet, og viste frem det de oppfattet som gammeldagse og fordomsfulle oppfatninger om kvinnens stilling. Det siste var ofte en takknemlig oppgave: «De gifte kvinnene er jo på en måte forsørget, da», som daværende arbeidsdirektør Reidar Danielsen uttrykte det da han ble konfrontert med mangelen på relevante arbeidsplasser.¹⁸

Suksessen skyldtes imidlertid ikke bare den gjennomslagskraften feminismen hadde på dette tidspunktet, men etter alt å dømme også utgiveren. Cappelens redaktør Per Glad fulgte arbeidet i alle fall i et trekvart år før første utgivelse. Han mente de første utkastene ble for tannløse, med for mye «generelle påstander og betraktninger». Han ville ikke ha et blad preget av det han karakteriserte som «trøstesnakk over tekoppene», men ønsket aktuell reportasje og konkret informasjon, bokspalter og saker om lokale og landsdekkende aksjoner, barnehager og familiespørsmål. Glad kommenterte også førsteutkastet til det som skulle bli *Sirenes* famøse underlivsspalte, og ville at den skulle være mye mer konkret: For hvordan skulle man unngå de problemene mange kvinner strevde med for 50 år siden? Hvordan skulle de unngå å bli uønsket gravide, hva innebar det å måtte stille foran en nemnd og trygle om å få foretatt en abort – og hvor fantes mødrehygienekontorene (institusjoner som ga veiledning om prevensjon)?¹⁹

Cappelens råd ser ut til å ha blitt nokså retningsgivende for hva slags blad det ble. Redaksjonen kom snart frem til at de hadde funnet den rette balansen mellom en klar feministisk profil og ønsket om å nå frem til flest mulig. Verdien av å bringe konkret informasjon og å ta opp aktuelle problemstillinger slik forlagsredaktøren hadde foreslått, ble fremhevet.²⁰

Det nye bladet vakte interesse langt ut over Norges grenser. Det kom brev fra enkeltpersoner i Norrköping og feministgrupper i Uppsala som ville «prenumerera». Danske *Politiken* berømmet nyskapningen

Liv Ullmann fikk oppdraget med å være Sirenes ansikt utad i nr. 1 1973. I årene som fulgte sendte kjente og ukjente skribenter skjønnlitterære tekster til Sirene. En av dem var den senere Nordisk Råd-nominerte Herbjørg Wassmo. Dette lille diktet finnes i Sirenes arkiv.

i et stort oppslag, og kommenterte at *Sirene* godt kunne ha strøket ordet «under» i «vårt besværlige underliv» – for det var kvinners liv generelt dette handlet om. Ifølge *Varden* skrev til og med Hongkong-avisen *China Mail* om *Sirene* og den oppsiktsvekkende suksessen til den norske kvinnebevegelsen.²¹

Når et av de tre store forlagene så potensialet i et lite og egentlig motkulturelt blad om kvinnesak for 50 år siden, handlet det både om børs og katedral. Cappelen satset neppe på å gi ut et blad uten å anta at det var mulig å tjene penger på det. Også redaksjonen må ha sett for seg at bladet hadde et kommersielt potensial, eller i alle fall vurdert det kommersielle potensialet som en viktig motor i arbeidet med å spre de nye tankene. Blant redaksjonens rådgivere var blant annet den forholdsvis nybakte bladgründeren og *Kapital*-redaktøren Trygve Hegnar. Hegnar dukker opp i arkivet med ujevne mellomrom, hjelp til med råd om redaksjonsutgifter, distribusjon og i flere omganger med å utarbeide kontrakter. Innimellom ga han også noen spredte råd om bladets redaksjonelle profil, men medga at han ikke var helt i målgruppen.²²

Det kom tre prøvenumre i 1973, og så ble det undertegnet kontrakt om regulær utgivelse fra januar 1974. Ifølge den skulle det nye feministiske bladet komme med åtte numre i året. Cappelen oppebar utgifter og inntekter, men honorerte redaksjonen med 30 000 kroner per nummer, et beløp bladet kunne beholde eventuelt overskudd fra. Riset bak speilet var at redaksjonshonoraret ble kuttet med en tredel dersom bladet solgte mindre enn 20 000.²³ Det var et opplagsnivå som få år senere viste seg å være svært optimistisk. Men hvorfor skjedde det? Hvorfor gikk det slik med et blad som startet med 35 000 solgte eksemplarer og ble oppfattet som oppsiktsvekkende helt på andre siden av kloden?

Utkledt ukeblad

Sirene skulle være et kritisk organ utkleddt som et ukeblad. Det hadde stort sett de samme stoffkategoriene som et vanlig ukeblad, men med mer vekt på nyhet og samfunn. Ifølge Turid Kleiva, som i 1978 skrev hovedoppgave i nordisk litteratur om bladets første fem år, besto omtrent halvparten av stofflaten av samfunnsaktuelle artikler.

Bladet skrev om norsk politikk og om kvinner i andre land, og selv veiledningsspalter og skjønnlitterære innslag skulle ha kritisk substans. I tillegg skulle bladet ha humor og snert, og favne brede lesergrupper i konkurranse med de «egentlige» ukebladene. Veiledningsstoffet kunne ligne på det som fantes i ukebladene, det slektet på de såkalte «agony aunts»-spaltene, men skulle være fri for kommersielle – og undertrykkende – råd. Det politiske budskapet var ikke til å ta feil av, som i titler som «Bøker som kan endre verda for deg»,²⁴ og ikke minst denne: «Liste over legene som ikke vil hjelpe deg» (om abort).²⁵

Innenfor disse rammene var sjangrene flytende. Mye var en frisk blanding av nyheter, reportasje, intervju og bakgrunn. Spørsmålene i intervjuene var gjerne provokatoriske, sakene kunne være ispedd skribentenes egne meninger eller refleksjoner, og de kunne være flankert av alt fra poesi via små referater fra møter i kvinnebevegelsen. Et annet kjennetegn ved bladet var Kari Rolfsens mange satiriske og humoristiske samtidskommentarer i form av striper med slitne husmødre, gretne gubber eller tøffe, men ennå ikke helt bevisstgjorte ungjenter i hovedrollen.

Sirene skrev seg inn i en tidstypisk trend på 1970-tallet med en oppblomstring av mindre publikasjoner med et tydelig politisk siktemål. I dette perspektivet er *Sirene* en interessant case, ettersom det ikke var noen politisk fanzine. Flere i redaksjonen var profilerte journalister, bladet ble etablert hos et av de store forlagene, og sakene var profesjonelt og tabloid fremstilt med effektivt språklig og visuelt utstyr.

Sirene ble likevel et langt mindre kommersielt organ enn sitt amerikanske forbilde. Amy Erdman Farrell beskriver et blad der redaktørene bevisst spilte på mulighetene som lå i en allianse med «kapitalkreftene og Madison Avenue».²⁶ I *Sirene* var det fra begynnelsen av for eksempel understreket at det ikke skulle være annonser. Synnøve Lindtner har pekt på at *Sirene* ble langt mer nøkternt og opplysende enn *Ms.*, noe hun også setter i sammenheng med en lang og solid norsk opplysningstradisjon. Sissel Biong har i tillegg gjort et poeng av at *Ms.* langt fra var den eneste inspirasjonskilden. Som designer var hun langt mer inspirert av det tyske magasinet *Twen*, som beskrives som grensesprengende både når det gjelder innhold, foto og layout, og er blitt kalt selve 1968-revolusjonens blad.²⁷

Det personlige og det politiske

Et av nyfeminismens grunnleggende slagord var at det personlige var politisk. Det betydde også at personlige erfaringer var sentrale. Stoffet i *Sirene* skulle hovedsakelig skrives av kvinner – norske kvinner. Dette gjaldt også fiksjonsinnslagene. Det skulle være ekte, jordnær og realistisk litteratur. Dette viste seg å være en trykkoker: Det rant inn stoff fra ivrige og begeistrede lesere, i form av leserinnlegg, noveller, dikt og betraktninger. Særlig i begynnelsen ga redaksjonen uttrykk for at den nærmest druknet i stoff.²⁸

Det skjønnlitterære stoffet var først og fremst en samling mangfoldige inntrykk fra norske kvinners liv, mer eller mindre fiksjonalisert. Turid Kleiva har karakterisert det som «den fyrste spiren til å skjøne og gjere opprør».²⁹ En leser skrev illustrerende nok brev til bladet og spurte hva en feministisk novelle egentlig skulle være – skulle den handle om kvinner som ble frelst for kvinnesaken, eller bare forhold der kvinnen ble undertrykket?³⁰

Gjennom fremhevingen av forhold som i utgangspunktet var regnet til privatlivet, men som kvinnebevegelsen så på som både felles og foranderlig, ble det politiske i det personlige en rød tråd også i fiksjonstoffet. Opp gjennom årene ble også en rekke prominente kvinnelige norske forfattere publisert

i *Sirene*, som Liv Køltzow, Cora Sandel, Tove Nilsen, Margaret Johnsen og Torborg Nedreaas. Noen av de yngre skrev i *Sirene* før de hadde debutert, eller tidlig i forfatterskapet. I den selvbiografiske romanen *Disse øyeblikk* fra 2013 forteller den senere vinneren av Nordisk Råds litteraturpris, Herbjørg Wassmo, om stoltheten over å ha fått et av sine første dikt på trykk i *Sirene* – og om hvordan mannen hennes siden fyrte opp i peisen med den utgaven av bladet fordi han ikke var ferdig med å løse kryssordet i sin egen avis ...³¹

I leserundersøkelser ga respondentene uttrykk for at skjønnlitteraturen og leserbrevene var det de likte best, fordi de ga innblikk i andres situasjon og meninger og ga grunnlag for samhørighetsfølelse.³² Om *Ms.* skriver Amy Farrell at bladet ganske enkelt var en livline – det knyttet kvinner sammen på tvers av geografi og livsbetingelser.³³ Reaksjonene fra *Sirene*-leserne viser at det norske bladet hadde mye av den samme funksjonen.

En stor del av det omfattende arkivet til *Sirene* er forholdsvis utførlig kommunikasjon med bidragsytere, både de som kom på trykk, og de som ikke gjorde det. Både følgebrev og en del skjønnlitterære tekster er bevart og forteller en del om hvordan kvinner opplevde ekteskap, morsrollen, mishandling etc. IdaLou Larsen, som etter hvert ble bladets de facto redaktør, sa på et tidspunkt at hun hadde lurt på om bladet hadde satt opp en altfor kunstig motsetning mellom kjønnene, men når hun leste det innsendte stoffet, innså hun at det var mange kvinner der ute som virkelig hadde det vondt i ekteskapene sine.³⁴ For disse var erkjennelsen av at det faktisk var andre der ute i samme situasjon, antakelig helt avgjørende.

Et fagblad for underlivet?

Det ble tidlig en etablert sannhet at bladet skrev mye om sex. Seksuell frigjøring var en fundamental understrøm i den nyfeministiske tenkningen, noe Synnøve Lindtner viser godt i sin forskning om det idéhistoriske tankegodset i bladet. Hun peker på mange inspirasjonskilder, men blant de viktige var den historiske rollen institusjoner som Arbeiderbevegelsen og Sosialistiske legers forening spilte i Norge, også når det gjaldt seksualitet.³⁵ Et annet poeng er også at et rendyrket presseorgan som *Dagbladet* i mange tiår hadde bidratt til frisinnethet på dette området, senest med spørrespalten «Inge og Sten» fra 1969. Men frisinnethet var fortsatt ingen selvfølge for 50 år siden. «Jeg hadde ventet meg noe annet enn noen sider rikelig utvannet skvip. Dette er det simpleste og elendigste jeg har sett, takke meg til *Cocktail*, som er respektabelt», skrev en sint mannlig leser i et upublisert leserbrev i 1974.³⁶ Noen kalte bladet «et fagblad for underlivet».³⁷

De forsøkene som er gjort på å kvantifisere stofftilfanget, nyanserer bildet av at *Sirene* bare skrev om sex. De peker blant annet ut arbeidslivsspørsmål og likelønnskamp som sentrale stoffområder.³⁸ Abort-saken peker seg ellers ut som særlig viktig, og dette beskrives også som den viktigste samlende enkelt-saken for kvinnebevegelsen etter innføringen av kvinnestemmerett i 1913.

Motstanden mot fri abort var fortsatt overveldende. I 1974 samlet Folkeaksjonen mot fri abort den største norske underskriftsaksjonen siden 2. verdenskrig.³⁹ På Stortinget gikk skillelinjene stort sett langs den klassiske høyre–venstre-aksen, bortsett fra at enkelte fra Fremskrittspartiet skal ha vært villige til å støtte selvbestemt abort hvis kvinnene betalte for det selv – og at SV hadde en representant som stemte imot av overbevisningsgrunner da forslaget om selvbestemt abort ble reist første gang i 1974.⁴⁰

Men hvor trekker man egentlig grensen mellom saker om seksualitet og saker om abort eller samliv? Noen reaksjoner fra samtiden kan tyde på at alt som på en eller annen måte kunne relateres til reproduktionsorganene, og kanskje til og med til kjønnsforskjeller, ble sauset sammen i samme gryte, og oppfattet som «å skrive om sex».

Undersøkelsen Trude Wangsvig gjorde ved BI i 1980, er i så måte svært interessant. Dette var en intervjuundersøkelse blant kvinnelige lesere generelt, for å få tilgang til *Sirenes* image som merkevare og

Forsiden i Sirene nr. 1 1975. Dette var den dristigste forsiden frem til da, og bladet toppet alle løssalgskurver mellom 1974 og 1976.

Sirene drev aktiv kampanjejournalistikk for fri abort, som denne forsiden fra nr. 2 1976 viser.

dermed markedspotensial. Respondentene visste ikke at undersøkelsen handlet spesifikt om *Sirene*. Det viste seg at de som ikke brukte bladet, likevel kjente til det og hadde klare forestillinger om innholdet.⁴¹ Alle forestillingene stemte riktignok ikke, men det viktige her er at navnet og konseptet var godt kjent.

Mange gjorde seg altså opp en mening om bladet uten noensinne å ha holdt i et nummer. Det ble jo hyppig omtalt i samtiden, og det fantes på Narvesen og andre utsalgssteder som bokhandler. Av *forsidene* som ikke-lesere fikk tilgang til, er det imidlertid bare én de første årene som virkelig kan ha utfordret den allmenne bluferdigheten, og det er det første nummeret i 1975. Det hadde en naken – og temmelig forsagt – pike i puberteten på fronten. De små brystene syntes, ellers dekket hun seg til. Oppslaget fremstår ikke i utgangspunktet som spekulativt, men som et visuelt forsøk på å politisere synet på kvinnekroppen. Det er selvsagt en ambisjon som kan ha blitt misforstått ute blant deler av publikum. Men uansett var dette den dristigste forsiden frem til da, og dette bladet toppet, uansett årsak, alle løssalgskurver mellom 1974 og 1976.⁴²

I en leserundersøkelse *Sirene* laget selv, var dessuten seksualitet og samliv på topp blant lesernes tematiske preferanser. Salgskurvene de første årene fortalte også at dersom bladet prøvde seg på en forside med arbeidslivsstoff, solgte det heller dårlig.⁴³ Slik signaliserte leserne selv at det som var av stoff om seksualitet og samliv, var en viktig grunn til at de kjøpte bladet.

«Divergerende oppfatninger, som alltid»

1970-tallet var den kollektive ledelsens tid. I utgangspunktet hadde også *Sirene* kollektiv ledelse, inspirert

av friske tanker om søsterskap og flat struktur. Alle viktige spørsmål ble avgjort med alminnelig flertall. Det ble stemt over titler, ledere, illustrasjoner og hvordan førstesiden skulle være.⁴⁴ Det tok ikke lang tid før denne typen organisering begynte å vokse de involverte over hodet. «Divergerende oppfatninger, som vanlig. Alle ønsket noe annet, og ingen var enige i noe», skrev referenten etter et møte.⁴⁵

Allerede etter et års drift skrek bladet etter en redaksjonssekretær som kunne ta seg av forefallende administrativt arbeid i redaksjonen. Høsten 1974 ble IdaLou Larsen ansatt. Larsen var franskfødt filolog og hadde blant annet vært med på å gi ut Simone de Beauvoir på Pax.⁴⁶ Hun ble senere en profilert kulturjournalist, blant annet som kulturredaktør i *Ny Tid* og *Nationen*.

Den flate organiseringen innebar også at alle i utgangspunktet skulle lese alt som kom inn. En del av Larsens jobb ble å stensilere alt som kom inn, og sørge for at det ble sirkulert rundt. Snart var også denne ambisjonen blitt for krevende. Larsen fikk tillatelse til å begynne å sile ut det mest lovende stoffet. Noe ble returnert, mye ble satt på vent i en perm i tilfelle noen noensinne ville få tid til å lese det.⁴⁷

Etter noen år begynte noen av gründerne å forsvinne ut. Bitten Modal var den første, hun trakk seg ut allerede i 1975 på grunn av uenighet om bladets linje, særlig uenighet med IdaLou Larsen. Tidlig i 1976 trakk Bjørg Vik seg ut, blant annet for å få tid til å skrive. Både Brekken og Strømholm var NRK-journalister, med *Sirene* som et fritidsprosjekt. Etter drøye fire års drift var Sissel Biong den eneste av de seks opprinnelige som sto igjen i kolofonen, selv om flere dukket opp igjen siden, og fortsatte å la seg intervju eller leverte bidrag.

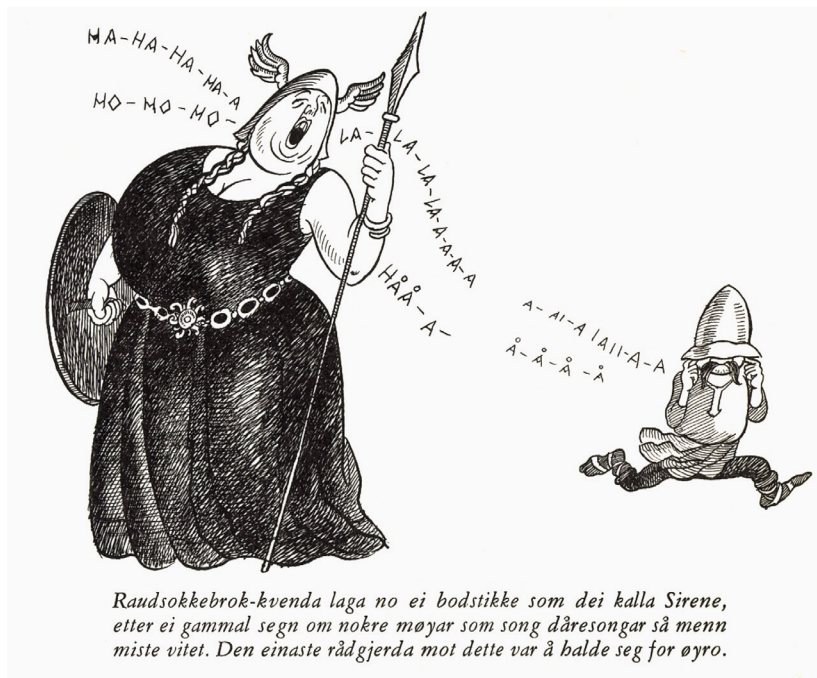
Sissel Biong og Kari Rolfsen var de som var med lengst. Biong sluttet som layoutansvarlig i 1980 og gikk etter hvert tilbake til Gyldendal, men fortsatte i redaksjonen et års tid til.⁴⁸ Rolfsen forsvant etter hvert fra kolofonen, men med sine skarpe observasjoner og gjengivelser fortsatte hun å illustrere *Sirenes* kvinnekamp helt til siste nummer. Hun har beskrevet *Sirene*-fellesskapet som helt avgjørende for henne som kvinnelig kunstner i hennes generasjon: «Jeg var fast med på redaksjonsmøter i 10 år, og jeg nøt uhemmet å få inspirasjon fra alle temaer vi tok opp». Hun beskrev også seriene sine som skapt for *Sirene*.⁴⁹

I navnet fortsatte den redaktørløse strukturen til bladet gikk inn, men i praksis ble IdaLou Larsen med årene bladets redaktør. Etter hvert kom det også flere *ansatte* inn i redaksjonen. I årene fremover ble Inger Anne Olsen og Gerd Korbøl sentrale medarbeidere. Senere *Aftenposten*-journalist Inger Anne Olsen hadde vært 20 år da *Sirene* kom på gaten for første gang. «Jeg opplevde det som et mirakel, og da jeg tre år etter fikk fast jobb der, følte jeg at det var det viktigste jeg kunne gjøre som journalist på denne tiden», har hun fortalt.⁵⁰ Gerd Korbøl ble ansatt som forretningsfører da Cappelens administrative apparat forsvant. Hun hadde i flere år vært telegrafist i utenriksfart, og var på arbeidsjakt da hun kom hjem til Norge. Med bakgrunn fra sjøen hadde aldri Korbøl følt seg undertrykket, men det nye kvinnebladet viste seg å være akkurat hva hun var ute etter: «Det var et så morsomt miljø. Jeg skjønte det allerede idet jeg kom inn av døren.»⁵¹

Alle disse tegner et bilde av en redaksjon der det fortsatt ikke var noe formelt hierarki, men der IdaLou Larsen var den klare frontfiguren. Larsen beskrives som en person med en naturlig autoritet, brede kunnskaper og stor arbeidskapasitet som medarbeiderne hadde tillit til, og en fastere struktur ser ut til å ha vært gunstig for samarbeidsforholdene etter som årene gikk. At IdaLou Larsen fikk en så sentral posisjon i redaksjonen, fikk også avgjørende betydning for retningen bladet tok.

Traff bølgen

Flere av dem som var med i *Sirene*, peker på forskjellige måter på hvordan *Sirene* «traff bølgen». Kvinneåret 1975 bare forsterket oppmerksomheten fra oppstarten.⁵² I dette året var opplaget for enkelte numre på 30 000.⁵³

I 1975 ga politikerer Jon Leirfall og karikaturtegneren Audun Hetland den satiriske Soga om det store kvinneåret. Det var selvsagt umulig uten et vink til Sirene. Faksimile fra bokens s. 59.

Bølgen var høy – men den trakk seg også påfallende fort tilbake. IdaLou Larsen identifiserer kvinneåret som en årsak til at det begynte å gå nedover med bladet. Dette året representerte et vendepunkt – og et metningspunkt, mener hun: Det var allerede nå blitt skrevet så mye om kvinnesak, også i andre medier, at folk gikk lei.⁵⁴

Interessen for kvinnespørsmål hadde vært for oppadgående i flere år, opp mot starten på FN's kvinnetiår. Lindtner har vist at flere av de store nasjonale medieinstitusjonene tok opp kvinnespørsmål allerede tidlig på 1970-tallet – ved en anledning ble det til og med (positivt vinklet) lørdagsunderholdning hos Rolf Kirkvaag i Store studio. Offentligheten hadde lenge vært i ferd med å modnes for tematikken, påpeker Lindtner.⁵⁵

Ikke minst hadde kvinnelige journalister begynt å spille en viktig rolle i å ta opp kvinneverrettet stoff. I 1974 oppsto blant annet et viktig initiativ blant en gruppe kvinner i hovedstadspressen – den såkalte Engebret-bevegelsen. En del av bevegelsens arbeid handlet om arbeidsvilkår og bidro til mer lønns- og arbeidsmessig likestilling. Men arbeidet førte også til «økt bevissthet og en opplevelse av solidaritet mellom de kvinnelige journalistene, i tråd med den generelle kvinnereisningen på 1970-tallet», og økt fokus på stoff om kvinner og spørsmål som angikk kvinner, fortelles det i Norsk presses historie.⁵⁶ Også den voksende skaren av kvinnelige journaliststudenter ble mobilisert, og de laget blant annet et spesialnummer av *Journalisten* om kvinnespørsmål.⁵⁷ Kvinnesak var ganske enkelt på vei til å bli et stuerent dekningsområde.

Men det feministiske prosjektet ble også møtt med mye skepsis, og den ser ut til å ha økt med bølge-toppen i 1975. En alminnelig forestilling blant skeptikerne var at nyfeministene var ille vesener som hatet

menn («mannshatske burugler» som IdaLou Larsen beskrev det i en kommentar),⁵⁸ og trenden ble ofte også latterliggjort. Sammenligningen med lemenåret som *Aftenpostens* journalist sto for, var ett talende eksempel. På 1970-tallet ga dessuten politikeren Jon Leirfall, sammen med karikaturtegneren Audun Hetland, ut flere populære og satiriske «soger» om norsk politikk, inspirert av de islandske ættesagaene. Leirfall sparket i mange retninger og slett ikke bare mot feminister, men i 1975 var i alle fall turen kommet til de nye rødstrømpene, i boken *Soga om det store kvinneåret*. Feministene var «kvende som gjekk med raud sokkebrok, og fekk nam etter det. Dei ville ikkje lyde nokon mann og var sær s hatige på alle menn, og enda meir på alle kvende som ikkje ville gå med det same plagget som dei», skrev Leirfall. Selvsagt ble også *Sirene* avlagt en visitt: Dette var nemlig «ei bodstikke» laget av «raudsokkebrok-kvenda» som hadde tatt navnet sitt «etter ei gammal segn om nokre kvende som song dårsongar så menn miste vitet». Leirfall trakk følgende konklusjon: «Den einaste rådgjerdja mot dette var å halde seg for øyra», skrev han.

At bølgen trakk seg tilbake, betydde også at salget og lønnsomheten til bladet begynte å synke. Forholdet mellom utgiveren Cappelen og *Sirene* kjølnet dessuten raskt i takt med at opplaget sank. Da avtalen med forlaget skulle fornyes høsten 1976, var totalopplaget nede i 17 500, og løssalget gikk stadig nedover. Antallet abonnenter lå ifølge interne dokumenter på 11 000, med 15 000 som et absolutt «gulv» for at bladet skulle være lønnsomt.⁵⁹

I den første avtalen hadde redaksjonen fått frie hender til å etablere den selskapsformen de ønsket, i utgangspunktet med Cappelen som overbygning, og stiftelsen *Sirene* ble etablert allerede 2. september 1975. Det var også avklart i den opprinnelige avtalen at redaksjonen skulle ha med seg både navnet og de opphavsrettslige verdiene ved et eventuelt brudd.

Det er tidlig tegn i arkivene på at redaksjonen hadde planer om å løsrive seg, men det er litt uklart hvor frivillig det egentlig var. Den bevarte dokumentasjonen antyder at bladet ikke lenger følte seg så ønsket av utgiveren. Cappelen var «som alltid velvillig innstilt», men *Sirene* var bare en liten del av et stort foretagende, het det i et brev fra redaksjonen til styret i august 1976:

For det første er det opplagt for oss alle at Cappelen i 1976 vil gå et ikke ubetydelig underskudd på *Sirene*. (...) Konkret har vi fra en pålitelig kilde at Cappelen ikke akter å beholde oss som underskuddsprosjekt. Produksjonsavdelingen har allerede forsøkt å skjære ned på utgiftene. Personlig anser vi det for overveiende sannsynlig at Cappelen vil beholde oss i alle fall et år til, men de vil diktere betingelsene på en helt annen måte enn tidligere. Vi vil ikke lenger være et prosjekt med store utviklingsmuligheter, men noe lite og pent som helst ikke bør sprelle for mye». ⁶⁰

Redaksjonen fryktet også at Cappelen skulle benytte seg av muligheten til å drive forhåndssensur. De hadde følelsen av at Cappelen vurderte «godt *Sirene*-stoff på en helt annen måte enn redaksjonen». ⁶¹ De var også skuffet over at ikke utgiveren foretok seg noe for å øke salget hos Narvesen eller skaffe nye abonnenter. Mindre enn et halvt år senere, 1. januar 1977, var stiftelsen *Sirene* ute av Cappelen-foretaket.

Demografiske endringer

I årene midt på 1970-tallet forsøkte redaksjonen stadig å ransake årsakene til tilbakegangen: Hadde *Sirene* blitt et likegyldig blad, i utakt med leserne, vært for tannløst og forsiktig og tatt for mye hensyn, vært for snusfornuftig, var det simpelthen blitt litt kjedelig, var det kvinnesaken som hadde mistet sin appell? ⁶²

Gjennom en nærlesning av bladet 50 år etter er det vanskelig å se at tematikken i bladet forandret seg så mye på få år. Det er mer sannsynlig at interessen sank fordi det tankegodset bladet forfektet, ikke

lenger var nytt, og det hadde beveget seg over i allmennmediene. Endringene skjedde både i det små, i det generelle nyhetsutbudet, og der hvor journalistikkens «øverste divisjon» ble definert, som Magne Lindholm har vist i sin doktoravhandling om norske journalistiske ærespriser.

Lindholm har poengtert hvordan 1970-årene var en brytningstid der politisk uavhengighet og til og med objektivitet vokste frem som journalistiske idealer, samtidig som flere publikasjoner eksperimenterte med nye former for politisk og subjektiv journalistikk. I 1976 fikk for eksempel Gerd Isern i *Adresseavisen* Hirschfeldprisen, på det tidspunktet Narvesenprisens «lillebror», for å ha belyst «kvinnenes situasjon, både i vårt eget land og i fremmede verdensdeler» og for en dekning av kvinneåret 1975 «som utmerket seg med bredde og kvalitet». ⁶³ I 1974 hadde videre journalisten Berit Eriksen dratt på en lengre reisereportasje til Afrika for *Arbeiderbladet*. Mens hun var i Afrika, fikk hun kreft. Eriksen skrev så flere reportasjer og en bok om å ha kreft, som hun fikk Narvesenprisen for i 1976. Både reportasjene og boken til Eriksen «kunne sammenfattes i 1970-tallets nye slagord om at det personlige var politisk». I det hele tatt åpnet dette slagordet for at «journalistikk i større grad kunne bygges på personlige opplevelser, for å skildre områder som sykdom og seksualitet», skriver Lindholm. ⁶⁴

En annen grunn var trolig demografiske endringer. Runa Haukaa har påpekt at deltakerne i den nye kvinnebevegelsen stort sett var fra «de nye mellomlagene: Ansatte i helse- og sosialsektoren, lærere, kulturarbeidere og studenter. Bevegelsen lyktes aldri med å rekruttere så mange fabrikkarbeidersker eller fulltidshusholdere, men noen ufaglærte arbeidere og lavere funksjonærer var blant de mest aktive, skriver Haukaa. ⁶⁵

Også *Sirene*-leserne ser ut til å ha hatt et tyngdepunkt i de nye mellomlagene. En leserundersøkelse gjort av Ellen Pollestad ved Norsk Journalisthøgskole i 1977 viste at nesten tre firedeler av leserne hadde middelklassebakgrunn. Nesten 90 prosent var i arbeid eller utdanning. Mange var pedagoger eller i helsesektoren, en del var journalister, fotografer, bibliotekarer, kunstnere og kontorpersonale. Følgelig var brorparten av *Sirenes* lesere en elitegruppe sammenliknet med totalbefolkningen. Man kan også gå ut fra at de som valgte å ta arbeid og utdanning på grunn av likestilling og ikke bare økonomi, hadde middelklasseyrker. Det kan dermed være at kjerneleserne allerede hadde begynt å oppnå mye av den friheten de ønsket.

Det ville imidlertid være urettferdig å si at ikke *Sirene* forsøkte å lukke det sosiale gapet mot arbeiderklassen. Det ble skrevet flere saker om situasjonen til kvinner i lavtlønnsyrker, ⁶⁶ og mange av Kari Rolf-sens tegninger hadde et tydelig klasseperspektiv. Men *Sirene* var ikke noe klassekampblad i seg selv – og skulle heller ikke være det. ⁶⁷ Fokuset på dårlige arbeidsvilkår handlet først og fremst om *kvinnens* kår, og det spesifikt nyfeministiske, med kjønnsrollekamp og det politiske i det personlige, var det viktigste.

Undertrykt av kvinnebevegelsen

En tredje grunn til nedgangen henger nok sammen med endringer i kvinnebevegelsen. Det hadde ligget en skjult bombe i den organiseringsiveren arrangementet med Freeman ga støtet til. Det hadde oppstått en rekke forskjellige kvinnesaksgrupper med forskjellig politisk tilhørighet. Opprinnelig var dette uttrykk for forståelse av makt som noe som skulle flyttes ned på grasrotnivå, der folk levde livene sine. Bieffekten var at gruppene utviklet ulike syn på likestillingsspørsmål. Noen ble mer og mer opptatt av det teoretiske grunnlaget for kvinnekampen, av å finne «den rette linjen».

Rundt 1974/75 fikk AKP (m-l) kontrollen over Kvinnefronten. Det som bare få år før hadde vært en entusiastisk grasrotbevegelse, ble i Kvinnefronten underlagt hierarkisk organisering, sentralledelse og et program med lite rom for opposisjon. Kvinnefronten mente hovedmotsetningen gikk mellom arbeid og kapital, og at kjønnskampen måtte ses som underordnet klassekampen. Snart levde den ml-dominerte

Hvordan vet man at kvinner er kommet like langt som menn? Kari Rolfsens skarpe analyser fulgte *Sirene* i ti år. Her faksimile fra *Sirene* nr. 4 1975

Kvinnefronten side om side med Nyfeministene, med Brød og Roser, som var etablert av en utbrytergruppe fra Kvinnefronten, med Norsk Kvinneforbund, som hadde utviklet seg til en organisasjon med forbindelser til Norges Kommunistiske Parti, og så videre.⁶⁸

Sirenes linje ble oppfattet som «borgerlig» og i strid med den «proletære» linjen Kvinnefronten nå la seg på. Høsten 1975 tilspisset forholdet mellom *Sirene* og Kvinnefronten seg. Kvinnefronten etablerte avisen *Kvinnefront*, som oppfordret «til kamp mot all kvinneundertrykking». Etableringen av det nye bladet hadde en klar brodd mot *Sirene*, som ble beskyldt for å prioritere seksualstoff og ikke ta klassekampen på alvor.⁶⁹

«Åssen kan vi veta at kvinnfolka er kommi like langt som oss mannfolk», spurte en mager gammel kall som tegneren Kari Rolfsen hadde tryllet frem i 1975. Han satt på benken i parken mens han lente seg over stokken sin. Kompisen, en piperøyker med hatt, hadde svaret: «Nårrem byner å slåss mot hverandre.»⁷⁰

På et større, tredagers redaksjonsseminar på Klækken høsten 1975 kom bekymringene for utviklingen i kvinnebevegelsen til overflaten. Samtidig luftet forsamlingen bekymringen for at idérikdommen fra den første tiden hadde tørket inn. «Vi er blitt fattigere på ideer, er halvblinde, har fått skylapper, det gror mose på oss», sa én. Hun mente dette var et kapasitetsproblem i den lille redaksjonen – men ikke bare det: En vesentlig grunn var at de som drev bladet, var blitt redde for å støte de radikale. Man gikk på

På dette bildet fra 1975 ser vi fire av medarbeiderne i Sirenes redaksjon, fra venstre tre av gründerne, Bitten Modal, Astrid Brekken, Sissel Biong, og lengst til høyre IdaLou Larsen, som i praksis etter hvert ble den som drev skuta - blant annet med god hjelp av Sissel Biong, som var en av de som var med i Sirene lengst. Foto: Tore Fredenlund / Arbeiderbladet / Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

gummisåler, i frykt for å skrive feil saker eller ha feil vinkling på sakene. Flere ga uttrykk for at de hadde blitt redde for å skrive ting som angikk kvinnebevegelsen, fordi de var redde for å ta stilling i den betente striden. En sa at hun var lei av å lete etter den rette linjen hos kjente feministiske forbilder som Shulamit Firestone eller Juliet Mitchell. En annen mente de nå måtte formidle til leserne at de ganske enkelt ikke visste hva den rette linjen var. Spissformulert kan man si at *Sirene*-redaksjonen hadde begynt å føle seg undertrykket av Kvinnefronten.

Å dømme etter det fyldige referatet tente også seminaret en opprørsgnist. *Sirene* skulle reise seg og få nye lesere. Men skulle bladet fenge igjen, var det ikke nok å skrive om interessante temaer. Det var nødvendig å utfordre noen igjen, å ta opp nye tabuemner.

Ett slikt tabuemne handlet om hvordan det sto til i kvinnebevegelsen selv. Tiden var inne for å ta opp og avsløre alle konfliktene som hadde oppstått i kvinnebevegelsen bare på de fire-fem årene som var gått siden 1970. Kvinnefronten hadde bare få år før vært viktig for saken, men «nå er det vår moralske plikt å gjøre politisk utrente og ubefestede oppmerksom på hva de står for», sa én. Samtidig var det frykt for at det bare ville slå negativt ut å røre i disse konfliktene, at det bare kunne føre til enda mer matthet hos mange lesere: «Nå orker vi ikke mer kvinnesak.»

Også andre tabuemner ble reist. *Sirene* måtte ha «spissartikler» som lå et hakk foran, som publikum igjen begynte å snakke om. Men hvem var publikum? Bladet hadde hatt ambisjoner om å være et organ

for «alle» kvinner. Da kunne de ikke binde seg til det de oppfattet at var i ferd med å bli en tvangstrøye i kvinnebevegelsen. Likestilling og frigjøring måtte ikke bety at det ikke fortsatt var rom for noe kvinnelig – om det aldri så mye var noe som ble forbundet med tradisjonelle kjønnsroller. Det var kvinner der ute som var redde for å bli feminister fordi de trodde det betydde at de måtte slutte å bry seg om sin kvinnelighet, slutte å bry seg om utseendet, slutte å stille seg, fremholdt et av medlemmene i redaksjonen.

Ved oppstarten hadde *Sirene* representert et opprør mot et storsamfunn som både ble oppfattet som puritansk og låst i gamle kjønnsrollemønstre. Nå ble det også satt ord på et ønske om å utfordre puritanske og ortodokse holdninger i kvinnebevegelsen som sådan. Som følge av seminaret ble det blant annet vedtatt at de neste hovedtemaene i bladet skulle være gleden ved å være kvinne, gleden ved å kapre en mann, hvor deilig det var å erobre en mann, og kvinners sexdrømmer.⁷¹ Etter hvert som disse ideene ble realisert, var det med en ny journalistisk innstilling til stoffet.

«Jeg vet nå det som bør vites»

Selv om løsrivelsen fra Cappelen kanskje var det beste for *Sirenes* sjel, var det verre for den praktiske driften. Et bittelite grasrotforlag skulle fra 1977 forsøke på egen hånd å lage et blad som kunne konkurrere med den alminnelige ukepressen. Kontrasten til det gjennomadministrerte Cappelen, med sine nitide beskrivelser av detaljer ved distribusjon, økonomi, meldinger til fylkesskattesjefen, bokhandlerkontrakt, innføring i handelsregister og så videre, var stor. På tampen av 1977 skrev IdaLou Larsen en leder om hverdagen på egen kjø: «Vi løper på postkontoret, betaler skatt, arbeidsgiveravgift og regninger, vi pakker blader og sveiver på maskinen som trykker innbetalingskort og som stadig slår seg vrang.»⁷² Lederen var også i praksis et «tiggerbrev» fra redaksjonen, som nå for alvor begynte å merke effekten av sviktende salg.

Økonomiske bekymringer ble et gjennomgangstema på styremøtene i *Sirene*. Hvor skulle pengene tas fra? Var det mulig å få flere leger, tannleger og institusjoner til å abonnere?⁷³ Ringreven Trygve Hegnar hadde tipset om at man kunne presse Narvesen litt på prosentsatsen, var det en mulighet?⁷⁴ Kunne man prøve mer utradisjonelle metoder, som å annonsere i *Hjemmet*, sette opp plakater på trikk og t-bane,⁷⁵ få støtte fra forskjellige organisasjoner til temanumre, som Norad-støtte til nummer om kvinner i u-land etc.⁷⁶ Etter hvert måtte også bladet gå vekk fra prinsippet om å være reklamefritt, men valgte i stedet en uttalt feministisk reklameprofil.

Redaksjon og redaksjonskomite diskuterte stadig hvordan bladet skulle ta tilbake posisjonen som urokråke. Bladet ville fortsette å engasjere, provosere og irritere, lage nyheter som ble sitert av andre medier, strekke seg mot 25–30 000 lesere igjen. Det gjaldt å jobbe hardt og å finne de overraskende vinklingene, ikke minst de som gjorde at *Sirene* igjen kunne sette dagsorden.

Sirene ble dristigere utover 1980-tallet. Nr. 5 1978 handlet om kvinners orgasme og kampen for fri abort på samme tid.

FNs internasjonale kvinneår skapte stor interesse for kvinnesak. På 8.mars 1975 deltok 6000 mennesker i demonstrasjonstog i Oslo, blant annet i kampen for selvbestemt abort. Foto: Arbeiderbladet / Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

hadde fått stadig flere brev som lød omtrent slik: «Takk for et godt og inspirerende blad som i mangt og meget har påvirket mine holdninger. Men nå er jeg så bevisstgjort at jeg ikke trenger *Sirene* lenger, så jeg sier herved opp abonnementet.»⁷⁹ Noen av dem ble trykket i bladet, som denne: «Vil nå avbryte mitt abonnement på 'Sirene'. – Jeg vet nå det som bør vites.»⁸⁰

Når det gjaldt *Sirenes* egne lesere, viste Pollestadts undersøkelse at mot slutten av tiåret lå hovedtyngden av leserne mellom 20 og 40 år. De som var født rundt 1960 og trolig hadde opplevd avtrykkene av andrebølgefeminismen gjennom hele tenåringstiden, var klare til å begynne å studere. Det var altså mange av leserne som var på vei ut i verden med utdanning, og dermed mer økonomisk selvstendighet og høyere status, i bagasjen – ganske enkelt utsiktene til friere liv. Det endret sannsynligvis spillereglene. Det er jo ikke 'in' å være kvinnesakskvinne lenger, og særlig ikke når en bare er tjue år, kommenterte en leser i 1979.⁸¹

Oppdaget kvinnene

Samtidig endret medievirkeligheten seg nesten år for år, og ikke bare i nyhetsmediene – studier av de

Men på 1970-tallet skjedde endringene fort. Andelen yrkesaktive norske kvinner økte fra ca. 50 prosent i 1972 til 60 prosent fem år etter og 70 prosent på begynnelsen av 1980-tallet. I 1970 hadde til sammen seks prosent av norske kvinner høyere utdanning. I 1980 var det fortsatt bare 9,5 prosent, men bryter man disse tallene ned på aldersgrupper, ser man at i 1980 hadde 20 prosent av kvinnene i aldersgruppen 25–29 en eller annen form for høyere utdanning, mot 11 prosent av kvinner i alderen 40–49.⁷⁷ De yngre kvinnene var på full fart inn i studier og arbeid. På slutten av 1970-tallet må det dermed ha vært merkbare ulikheter i oppfatningen av hvilke muligheter og begrensninger som fantes, mellom kvinner med bare fem års aldersforskjell, for ikke å snakke om ti.

I løpet av et kort tiår ble kvinnerepresentasjonen på Stortinget og i kommunestyre minst fordoblet. Ved utgangen av tiåret var det kvinner i toppledelsen i alle partier, og både likestillingsloven og loven om selvbestemt var abort gått gjennom i Stortinget. «Den nye kvinnebevegelsens nyskapende tid lå særlig i første halvpart av 1970-årene. Gradvis overtok etablerte partier og statsapparatet mer av initiativet», skriver historikeren Edgeir Benum.⁷⁸

Selv om det fortsatt var ting som gjensto på likestillingsfronten, nøt de yngste kvinnene godt av at andre hadde begynt å gå opp løypa for dem. Mange kan ha følt at det ikke lenger sto så mye på spill. Før jul i 1977 skrev bladet i en leder at det den siste tiden

tradisjonelle ukebladene vitner også om at de lot seg modernisere.

Så sent som på 1950-tallet hadde ikke markedsførerne vært spesielt interessert i yrkeskvinner som dameblad-målgruppe. De var for kritiske og lite mottakelige. Men allerede i annen halvdel av 1960-tallet begynte amerikanske trend- og markedsforskere å oppdage de utarbeidende kvinnene.⁸² Det amerikanske Hearst-magasinet *Cosmopolitan* var en pioner på denne måten. Da Helen Gurley Brown tok over som sjefredaktør i *Cosmopolitan* på midten av 1960-tallet, hadde hun med seg de nye tankene om selvstendighet og seksuell frihet for moderne single kvinner inn i redaksjonen – hun hadde til og med skrevet en bok om det allerede i 1962: *Sex and the Single Girl*. Hun argumenterte for at kvinner burde både bli økonomisk selvforsørgende og ha seksuelle forhold før de giftet seg. *Cosmopolitan* begynte å utstyre forsidene med henvisninger til den nyvundne økonomiske og seksuelle friheten – men også med unge og lekre kvinner i utfordrende positurer. Strategien ble en salgssuksess.⁸³

Norske studier viser at lignende tendenser etter hvert også gjorde seg gjeldende i norske blader. Flere hovedoppgaver, i alt fra medisin til sosiologi, viser for eksempel at damebladet *KK* begynte å ta for seg både kvinnelig frigjøring generelt og seksuell frigjøring spesielt. Allerede i 1970, altså omtrent før *Sirene* var påtenkt, er det mulig å se at bladet skifter fokus fra 1960-tallets mer autoritære, biomedisinsk rettede helsestoff, til en sterkere vekt på livskvalitet og det å realisere egne muligheter. Bladet tok også opp betydningen av bedre samliv, og begynte å legge vekt på kvinners rett til «nytelse» i alle fall fra 1972. Seksualiteten ble beskrevet som «frigjort», men den var fortsatt sterkt knyttet til å være vellykket og «lykkelig». Kjønnssrollene ble også problematisert i *KK*, og i alle fall i 1974 hadde bladet for eksempel begynt å skrive om kvinner i mannsominerte yrker. En undersøkelse av *Det Nye* er også interessant, ettersom det var ukebladet for de yngste leserne og kanskje dermed den publikasjonen som fanget opp endringer først. Også her ser man at 70-tallsvarianten er markant mer frigjort enn i tidligere tiår.⁸⁴

Medieviteren Janice Winship har pekt på at selv om de kommersielle ukebladene ikke var del av den «ekte» kvinnebevegelsen, var de åpenbart inspirert av feminismen, men på litt mer ambivalent vis.⁸⁵ Ellen de Vibe og Anne Krogstad peker på det samme når det gjelder norske *KK* på 1970- og 80-tallet.⁸⁶

Journalistisk tvisyn

Sirene bidro til å endre offentlighetens syn på kjønnsspørsmål, men det kan også synes som om mentalitetsendringer i offentligheten bidro til å endre *Sirene*. Våren 1977 slo Astrid Brekken fast i en leder at menn og kvinner er ulike, men at dette var noe det til tider hadde vært «farlig å snakke om». Det som hadde vært brukt til å holde kvinner nede, var også det man kunne bruke til å løfte dem opp, mente hun: Det hadde virket farlig å innrømme at kvinner er «svake» på punkter som skyldes biologiske forskjeller. Men det er også frigjørende, skrev hun – for «ein blir krøkt av å måtte fornekte det ein sjøl er». Kvinnene hadde «apa etter mannen», men det hadde bare skapt nye tvangssituasjoner.⁸⁷

Men det var jo ikke overfor patriarkatet og mannssamfunnet, de såkalt «undertrykkende strukturene» som *Sirene* opprinnelig hadde rettet skytset sitt mot, at det ble opplevd som farlig å komme med slike synspunkter i 1977. «Vi lagar organisasjonar der det blir lavt under taket, der det blir viktig å kunne spelet», skrev Brekken.⁸⁸

En vesentlig endring, når man ser hvordan bladet utviklet seg i tiden rundt decenniumskiftet, handlet ikke bare om å utfordre de mest ortodokse delene av kvinnebevegelsen, men også hvordan bladet ble et tydeligere journalistisk produkt i takt med endringene i norsk journalistikk. 1975 var et viktig år også på den måten. Norske journalister tok et grunnleggende valg om politisk uavhengighet. En ny paragraf i Vær varsom-plakaten inneholdt det som er blitt kalt en «uavhengighetserklæring».⁸⁹ Det kan også se ut til at det faktum at *Sirene* måtte slåss for å opprettholde posisjonen i et kommersielt marked, bidro til en

større ambisjon om å behandle stoffet *journalistisk*. Det betydde ikke å legge fra seg det provokatoriske preget, men å sørge for et bredere kildegrunnlag: Det innebar å slippe både uortodokse, upopulære og til og med kjetterske stemmer til. Ett eksempel var da en aktiv kvinnesaks kvinne sto frem og sa at også feminister måtte ha lov å bruke sminke. «Sminke seg, pynte seg, leke (...) prøve å gjøre seg tiltrekkende, til og med sexy ... Er det uforenlig med kvinnebevegelsens budskap?» het det i ingressen til intervjuet med Mona Hauge, som var frisør, SV-politiker og feminist.⁹⁰

I kvinneåret hadde også «kvinner i andre land» blitt en mer synlig kategori enn før.⁹¹ En håndfull saker om islam og kvinnelig omskjæring er interessante, fordi bladet, særlig representert ved Inger Anne Olsen, som senere ble en av *Aftenpostens* mest profilerte eksperter på innvandring og islam, på den måten tok opp et betent spørsmål som ennå ikke var satt på dagsordenen i Norge⁹² – og som åpenbart provoserte og skapte debatt.⁹³

De virkelig kontroversielle sakene dreide seg imidlertid om pornografi og prostitusjon. I 1978 ble loven om selvbestemt abort vedtatt med knapt flertall på Stortinget. Dermed var en av 70-tallets store kvinnekampsaker vunnet. Motstanden mot pornografi og prostitusjon var nå i ferd med å avløse abort-saken som kvinnebevegelsens store kampsak. Det kom blant annet til uttrykk i pornobål og aksjoner som innimellom gikk hardt ut over aktørene i bransjen.

Sirene kastet seg på den nye bølgen av engasjement, men i mer journalistisk modus. Skulle den journalistiske viljen til bredde tas på alvor, måtte de kjetterske stemmene med – også de mannlige. I 1978 ble *Ny Tid*-journalisten Jan Otto Hauge intervjuet i et stort oppslag. Han beskrev seg som et politisk menneske som trodde på likestilling, men han nektet å være med på tidens «myk mann»-bølge – et annet utslag av 1970-tallets kjønnsrolledebatt⁹⁴ – han kunne ikke ta helt avstand fra sin natur, slo han fast. Han stilte spørsmål ved om alle de mennene som hadde forsøkt å ta på seg den nye mannsrollen, var helt ærlige, og forbeholdt seg retten til fortsatt å gjøre typiske «mannsting» – som å se etter pene jenter på gaten og le av grove vitser. Hauge forbeholdt seg til og med retten til å lese pornografi.⁹⁵

For mange lesere var dette sterk kost. SV-eren Marit Landsem Berntsen skrev i *Sirene* at hun ikke hadde fått sove på grunn av intervjuet med Jan Otto Hauge,⁹⁶ andre sa opp abonnementet. Men flere intervjuobjekter og skribenter med uortodokse synspunkter slapp til i spaltene. En av dem som kom til orde, med stor boltreplass til og med, var Weiert Velle, rektor på Veterinærhøyskolen, som skapte store kontroverser i tiden rundt 1980 med sin forskning om biologiske kjønnsforskjeller.⁹⁷

Forskjellige syn ble satt opp mot hverandre. Skulle for eksempel pornografi forbys? Og var det ønskelig, var det juridisk mulig? Skulle prostitusjon forbys? Ville det i så fall være praktisk gjennomførbart? Hvordan ble kvinner prostituerte? Og hvordan så det ut på innsiden av pornobransjen?

Blant de spørsmålene som ble reist, var hvordan jenter havnet i prostitusjon. Bladet trykket case-historier om jenter som var mishandlet eller foreldreløse og hadde mer eller mindre glidd inn i prostitusjon.⁹⁸ Men *Sirene* ville også belyse hvem mannen som brukte gatejentene, var. Forskning antydte at den typiske prostitusjonsbrukeren var mellom 30 og 50 år og kom fra ulike samfunnslag. En 29 år gammel gift mann ble brukt som case – han sto frem anonymt og fortalte at han brukte gatejenter – fordi han i de situasjonene slapp å «gi noe av seg selv», som han sa.⁹⁹

IdaLou Larsen fulgte opp sakene med å legge vekt på behovet for å stille spørsmål, uten nødvendigvis å gi svar. «(D)et er på tide å åpne for debatt i langt større grad enn tidligere. (Vi prøver) å finne forklaringer på hvorfor menn kjøper jenter. Men det er ikke vi som gir svarene», skrev hun.¹⁰⁰ «Vi var opptatt av å behandle stoffet journalistisk. Hva gjør de, hvordan tenker de», forteller Inger Anne Olsen. «Vi var opptatt av å være profesjonelle journalistisk. Var det noe jeg virkelig føler jeg lærte i løpet av disse årene, er det verdien av *tvisyn*. Å forsøke å belyse en sak fra flere sider, å prøve å komme et skritt videre enn de vedtatte sannhetene.»¹⁰¹

Pornografispørsmålet ble behandlet på samme måten. Et vell av kilder uttalte seg. Kvinnefrontere som ble intervjuet i *Sirene*, ville forby all pornografi. Justisminister Inger Louise Valle representerte den offisielle røsten. Hun mente at forhåndssensur ville være grunnlovsstridig, men det var åpenbart ut fra uttalelsene hennes at hun så at saken hadde mange ubehagelige dilemmaer. En anonym pornobruker, en 40 år gammel mann, fikk lov til å forsvare sin egen pornobruk. En kvinnelig redaktør av et mykpornografisk magasin, *Lek*, kom til orde og hevdet at hun hun talte kvinnens sak gjennom sin virksomhet.¹⁰²

Også porno-distributørene ble kontaktet av *Sirene*, men de fleste nektet å snakke på grunn av risikoen for aksjoner. Bare innehaveren av en bladsjappe på Grünerløkka, Six Bladsalg, stilte opp. Han hevdet at han ikke var noen typisk pornoforhandler i det hele tatt, men at han var homofil og drev bladsjappa av ideelle årsaker for å skape åpenhet. Likevel var han blant dem Kvinnefrontens aksjoner gikk hardt ut over. Han hevdet videre at pornografi, i alle fall av den sorten han selv solgte, var frigjørende for homofile, som hadde det vanskelig nok om ikke restauranttoalettene var det eneste stedet de kunne møte likesinnede. Nummeret hadde dessuten et stort og flatterende portrettfoto av redaktøren av *Lek* på forsiden, og fristet med titler av typen «Jeg taler kvinnens sak» og «Porno er frigjørende».¹⁰³ «Dette nummeret solgte grassat, det var antakelig det eneste vi måtte trykke opp igjen», forteller Inger Anne Olsen i intervju.

Pornobransjen var gjenstand for *Sirenes* oppmerksomhet flere ganger, og på forskjellige måter. På ett tidspunkt ville for eksempel redaksjonen walraffe i pornobransjen. Inger Anne Olsen som var en habil fotograf, meldte seg på kurs i nakenfotografering på Ibiza i regi av pornoentreprenøren Sten-Ture Jensen, men ble selv avslørt som *Sirene*-medarbeider før kurset ble noe av.¹⁰⁴ I 1982 dokumenterte bladet at pornobladet med det noe misvisende navnet *Aktuell Rapport* (etablert av «pornokongen» Leif Hagen, men som Jensen var redaktør for i en periode) leflet med barneporno. Dette var åpent i strid med straffeloven, og *Sirene* anmeldte bladet til politiet. *Sirene* tipset også Forbrukerombudet om deler av bladets innhold. Noen måneder senere kunne *Sirene* triumferende trykke fakisimile av et brev fra Forbrukerombudet til Leif Hagen Import A/S, med klar beskjed om at bladet måtte slutte å trykke annonser med «krenkende» innhold.¹⁰⁵

Sirene bedrev både kampanjejournalistikk mot pornografi og prostitusjon og forsøkte samtidig å bestrebe at flest mulig synspunkter skulle bli hørt. Men en slik mellomposisjon ble trolig oppfattet som et sterkt politisk signal i seg selv på det politiserte 1970-tallet. Ledere og kommentarer i bladet fulgte dessuten opp på langt mer bastant vis. IdaLou Larsen beskrev kvinnebevegelsens pornoaksjoner som overspente og ute av takt med tiden. Hun tok klar avstand fra alle former for hardpornografi og fordømte barnepornografi i harde ordelag, men tok samtidig til orde for et mer nyansert syn på «mykere» publikasjoner med erotisk innhold. Grensene for hva som kunne regnes som utuktig, var blitt tøyd langt på tjuer år – noe den feministiske bølgen selv hadde bidratt til. Men gjennom pornoaksjoner og pornobål hadde Kvinnefronten gått i allianse med mektige puritanske krefter i samfunnet der man ikke akkurat hadde inntrykk av at «forståelse for homofile, bedre prevensjonsordning, likestilling av papirløse forhold og større seksuell åpenhet akkurat (var) merkesaker», skrev hun.¹⁰⁶ Etter hvert brakte disse utfallene bladet på en uunngåelig kollisjonskurs med andre deler av kvinnebevegelsen.

Mus og elefanter

Til tross for en bredere rettet journalistikk ble bladets økonomi jevnt strammere. Vervekampanjer med direkte brev til potensielle abonnenter ga positivt svar fra fem prosent. Tidlig i 1981 forutsatte budsjettet at bladet klarte å beholde 6400 abonnenter.¹⁰⁷ På de fem årene siden løsrivelsen fra Cappelen var opplaget nesten nede i en tredel av det redaksjonen hadde regnet som en forutsetning for å kunne klare seg på egne ben.

«Hvis tendensen mindre salg/høyere utgifter fortsetter også til neste år, vil vi sannsynligvis ikke greie oss ett år til», heter det i en styreprotokoll fra september 1981.¹⁰⁸ Fortsetter det slik, kan vi ikke klare dette et år til, het det fire måneder senere, i januar 1982.¹⁰⁹ Diskusjonene om nedleggelse ble nå et fast innslag på hvert eneste styremøte. Dette styrevedtaket fra mai 1982 taler sitt tydelige språk:

Styret vedtok at *Sirene* fortsetter å komme ut.¹¹⁰

Følgende episode er muligens illustrerende for utviklingen: Høsten 1981 fikk IdaLou Larsen et muntlig tilbud fra Tor Bjerkmann, hovedarkitekten bak forlagssuksessen Pax på 1960- og 70-tallet, om å la *Sirene* gå inn i Universitetsforlaget hvor han nå var forlagsdirektør.¹¹¹ Dette tilbudet ser ut til å ha blitt videre spesifisert i form av et muntlig tilbud i 1982. Ifølge *Sirenes* referat var tilbudet såpass spesifikt at bladet skulle kunne beholde to og en halv stilling, herunder en halv på layout. Både honorarer og reklamebudsjettet skulle ifølge dette utvides. Avtalen gikk videre ut på at *Sirene* skulle sende regnskapet til Universitetsforlaget for nærmere vurdering.¹¹² I 1982 skrev bladet i en leder at Universitetet ikke våget å ta sjansen.¹¹³ Det kan bety at Universitetsforlaget fikk se regnskapet.

Fortsatt var det imidlertid en del som ønsket å holde liv i *Sirene*. Våren 1982 tok NRK-profilen Else Michelet et initiativ overfor Engebret-bevegelsen, der det ble startet en egen redningsgruppe for bladet.¹¹⁴ Støtten fra Engebret-bevegelsen bidro til at bladet fortsatte, men situasjonen var fortsatt vanskelig.

Samtidig fortsatte *Sirene* med kommentarstoff som i realiteten var en provokasjon mot andre deler av kvinnebevegelsen. I 1982 skrev IdaLou Larsen en leder med navnet «Mus og elefanter»,¹¹⁵ som ble oppfattet som et direkte angrep på den mer ortodokse delen av kvinnebevegelsen. Delvis knyttet til disse spørsmålene antydte hun i andre ledere og essays at deler av Kvinnebevegelsen var gjennomsyret av mannshat.¹¹⁶

I pornokampen mente Larsen at de mest rettroende hadde blandet kortene voldsomt. Ved å slå den mer uskyldige erotiske litteraturen og den virkelig grove pornoen sammen, hadde radikale kvinner gått i allianse med både husmorlaget og de kristne kvinneorganisasjonene. Dermed svekket de også den viktige delen av kampen, den som dreide seg om pornografiens heslige og voldsfremmede utslag (som porno med barn involvert). «Jeg liker selv ikke porno», skrev IdaLou Larsen, men når det gjaldt den mer uskyldige delen av det, mente hun det måtte være «hver sin smak». Hun oppfattet det også som tøvete å blande sammen forskjellige former for *sexpress* – «slibrige bemerkninger, sjefen med lange øyne ned i en utringning» og en mann som prøvde å bruke sin stilling til å oppnå seksuelle ytelser fra en kvinne. Det var bare det siste som virkelig kunne kalles *sexpress*, skrev hun. «Mener de seriøse kvinnesakskvinner virkelig at enhver form for flørt er nedverdiggende og kvinneundertrykkende? Da tror jeg virkelig vi er i ferd med å miste kontakten med kvinner flest.» Nå måtte kvinnebevegelsen lære seg å se forskjell på mus og elefanter, for de er rett og slett ikke like store, mente hun: «Jeg kan til og med tåle å bli betraktet også som sex-objekt (...) all den tid jeg også får lov til å se på mannen på den måten!»¹¹⁷

Det var et svært frittalende utspill, selv til *Sirene* å være, og i nummeret etter fulgte bladet opp med kvinners seksuelle fantasier. I seg selv var ikke dette noe oppsiktsvekkende nytt påfunn. Det nye var at *Sirene* i dette nummeret også tematiserte at kvinner kunne ha underkastelsesfantasier, ja til og med fantasier om å bli voldtatt. SV-politikeren Ellen Hartmann gikk i samme nummer ut mot nypuritanismen. Hun mente at menneskets seksualliv ikke stemte med kvinnebevegelsens ideelle krav. For det hadde hun allerede opplevd å bli møtt med fyrop på et møte på Chateau Neuf, og var dermed et naturlig intervjuobjekt i bladet som ønsket å beholde posisjonen som offentlig provokatør.¹¹⁸

Uttalelsene om *sexpress* og sexobjekt skapte voldsomme reaksjoner. I tiden som fulgte, gjentok

Larsen slike synspunkter både i *Sirene* og etter hvert i andre medier, og det var den enkeltstående årsaken til at debatten om *Sirene* flammet opp igjen – til slutt med ødeleggende kraft.

En del av kretsløpet

Dette ble forklaringen på hvorfor bladet gikk inn. Og det er helt riktig at da konflikten med kvinnebevegelsen nådde et endelig høydepunkt i 1983, var det åpenbart det som til slutt skjøyv bladet over den tynne grensen der det ikke lenger var økonomisk levedyktig. Men det er en forklaring som overser det komplekse samspillet mellom politikk, journalistikk, samfunnsendring og de generelle forutsetningene for et blad som ble distribuert gjennom kommersielle salgskanaler.

I Trude Wangsvigs diplomoppgave, med materiale fra 1979, gikk det frem at markedsposisjonen til *Sirene* og *Kvinnefront* i utgangspunktet var lik, på det tidspunktet begge med rundt 12 000 i opplag (*Kvinnefront* hadde også hatt en merkbar opplagsnedgang siden lanseringsåret). Men ut fra en slik kjennskaps- og imageundersøkelse blant *tilfeldige* mediekonsumenter som Wangsvig gjennomførte, hadde *Sirene* en dominerende posisjon. Det var langt flere som kjente til bladet enn som leste det, og også ikkelesende respondenter var interessert i det Wangsvig kalte «Sirene-temaer» – som seksualitet og samliv, miljøvern og ressurspørsmål, kjønns- og samfunnsroller, kvinnelitteratur og kvinnekultur, utdanning og yrkesvalg samt barn og miljø.

Det betydde at bladet i utgangspunktet hadde ganske gode muligheter til å vokse. Men, som Wangsvig skrev, hvis man utvidet markedet til også å omfatte «aviser, bøker, ukeblad og andre tidsskrifter, (ble) *Sirenes* markedsandel svært liten», og muligheten til å vokse langt mindre.¹¹⁹

Leserne oppfattet nemlig avisene som den viktigste informasjonskilden når det gjaldt disse temaene.¹²⁰ Det betyr at temaene på dette tidspunktet var godt etablert som nyhetsstoff. Gjør vi noen mindre stikkprøver av *Dagbladet*, den avisen Wangsvig mente hadde en målgruppe som var lettest å sammenligne med *Sirenes*, finner vi stadige eksempler på «Sirene-temaer» rundt tiårsskiftet – fra generell kvinnesak via pornoaksjoner og fordeler og ulemper med å være myk mann, til den beste måten å føde på. *Dagbladet* hadde på dette tidspunktet blant annet etablert en spalte som het «Du og livet ditt», med lesernes betraktninger og spørsmål om denne typen temaer. Og *Dagbladet* laget ikke bare stoff om «brede» temaer som de overordnede, men også nokså eksplisitt sex-relaterte artikler. I 1978 publiserte for eksempel *Dagbladet* en dobbeltside basert på en fersk bok av journalisten Åshild Ulstrup, *Menn og elskere*, og den amerikanske *Kjærlighetens gleder*.¹²¹ Den siste beskrev Sissel Benneche Osvold som en «Kokebok for elskovslystne», med tilsvarende veiledende tegninger. I «Du og livet ditt»-spalten i 1980 skrev en kvinnelig leser under tittelen «Sex mer spennende enn før» om den friheten overgangsalderen ga.¹²²

Dagbladet har senere fått et litt tvilsomt rykte for sitt løssalgs- og klikkbaserte sex-fokus, men på 1970-tallet var denne journalistikken ofte knyttet til kultursidene. Det er antakelig ikke tilfeldig. Ifølge Wangsvig var nemlig også *bøker* viktige informasjonskilder for de som var interessert i de over nevnte temaene. I hennes undersøkelse var bøker den medieformen som scoret aller høyest på seksualitet og samliv blant respondentene, og de var også på topp når det gjaldt kvinnelitteratur og kvinnekultur.¹²³

I den forbindelse er det grunn til særlig å nevne de norske bokklubbene, som i løpet av 1970-tallet gikk fra å være distribusjonskanaler for ærverdige klassikere til folkeklubber med mye vekt på kvinnelitteratur. Dette gjaldt et stykke på vei Den norske Bokklubben, men ikke minst Bokklubben Nye Bøker, som ble etablert i 1976. Her var kvinnelige forfattere og kvinneperspektiver gjennomgående, med hovedbøker av internasjonale forfattere som Doris Lessing, Marilyn French og Fay Weldon og norske som Bjørg Vik og Tove Nilsen. Vervepremier og såkalte «plussbøker» var i tillegg ofte av den dristige sorten: Her kom i løpet av få år den over nevnte av Åshild Ulstrup, Erika Jongs *Jeg tør ikke fly*, Suzanne Brøggers *Creme*

Fraiche, Venusdeltaet av Anaïs Nin, eller *Noen ord til min elskede*, en novellesamling som ble beskrevet som «anstendig pornografi» i medlemsbladet *Bokspeilet*. *Vårt seksuelle liv* av Berthold Grünfeld og *Kjærlighetens gleder* var for eksempel begge vervepremier i en og samme måned høsten 1979. Ikke minst hadde det som er blitt en feministklassiker, *Our Body Ourselves*, kommet på norsk – *Kvinne, kjenn din kropp*. Det var slett ikke lenger nødvendig å vende seg til *Sirene* for å få seksualopplysning, og heller ikke for å finne ut hva som rørte seg på kvinnelitteraturfronten. I en petit i *Bokspeilet* for september 1982 spurte Bokklubben Nye Bøker selv: «Oversvømmes vi nå av kvinnebøker?»¹²⁴ Jeg finner også en nokså klar korrespondanse mellom de bøkene som kom i bokklubb, og hvilke som ble gjenstand for omtale i *Sirene*.¹²⁵

Alt dette betyr at den tematikken *Sirene*-redaksjonen gjorde seg til talskvinner for, ganske enkelt ikke var like nyskapende eller smalt etter ti år med andrebølgefeminisme. Det var kanskje ikke engang spesielt kontroversielt, selv om det skapte voldsomme reaksjoner i kvinnebevegelsen. Ikke engang de mest omstridte påstandene i IdaLou Larsens kommentar om mus og elefanter var mer kontroversielle enn at det samme sto i Nancy Fridays banebrytende bok om seksuelle fantasier, *My secret Garden*, som kom på norsk – og i bokklubb – som *Min hemmelige hage* i 1983.¹²⁶

«– La Sirene dø!»

31. august 1983 ville det være ti år siden det første *Sirene*-nummeret kom på gaten og skapte like stor begeistring blant tilhengerne som det skapte harme hos motstanderne. Våren 1982 hadde styret satt i gang med å planlegge en jubileumskampanje. Selv om det var trangt med penger, var det viktig å feire tiårsjubileet for et blad som hadde spilt så stor rolle for å endre kjønnsrolledebatten i Norge.

Høsten 1982 hadde bladet begynt å se på mulighetene for å kutte ut samarbeidet med Forlags-sentralen, som hadde ansvaret for abonnementsføringen. Dette kunne bety store besparelser på lengre sikt, men innebar at den fra før pressede redaksjonen måtte gjøre abonnementsjobben selv. Dessuten var investeringen som skulle til, ingen billig affære – det innebar å kjøpe det som på dette tidspunktet het en EDB-maskin. I 1983 var det et ganske drastisk skritt å ta.

Men i mellomtiden ulmet det i kvinnebevegelsen. Like før påske i 1983 ble IdaLou Larsen innkalt til oppvaskmøte hos en nesten samlet kvinnebevegelse. Innkallingen kom i form av et brev til *Sirene*-redaksjonen fra Oslo Kvinnesaksforening, sendt med kopi til Nyfeministene, Brød og roser, Oslo faglige kvinnebevegelse, Lesbisk bevegelse, Oslo avdeling av Norsk Kvinneforbund og Kvinnefronten i Oslo. I brevet sto det at *Sirene* av mange var oppfattet som kvinnebevegelsens talerør, men nå var forholdet blitt så vanskelig at det måtte ryddes opp.¹²⁷

De kommende ukene ble *Sirene* igjen hett stoff i dagspressen, men ikke helt som i glansdagene i 1973. Forholdet mellom *Sirene* og den øvrige kvinnebevegelsen var en sak som hadde alle de ingredienser pressen kunne ønske seg – konflikt, kvinnebevegelse, sex og ikke minst lukkede møter – for det var nemlig ingen som ville fortelle offentlig hva som var blitt sagt der. På toppen av dette handlet det om en konflikt i egen bransje – en indikator for godt stoff i seg selv.

Ikke minst var konflikten forlokkende for det gamle kulturradikale organet *Dagbladet*, som hadde brukt påsken i 1983 til å fullføre sin langtrukne omlegging til tabloid. Både *Dagbladets* liberale grunnverdier og sympati for kvinnesaken og avisens nese for sensasjon tilsa at saken var viktig. Lørdag 16. april skrev Sissel Benneche Osvold at *Sirene* «utrolig nok feiret tiårsjubileum «med å motta enstemmig nedsabling fra en samlet kvinnebevegelse». Osvold fortsatte i dagene etterpå med å vise til at IdaLou Larsen og *Sirene* den siste tiden hadde «avlevert en rekke solide spark som er ment å ramme midt i sentrale kvinnepolitiske holdninger (som det hadde) tatt tid, krefter og hardt arbeid hos kvinnebevegelsen å bygge opp», og som bare var å spille ballen rett i armene på «gutteklubben Frisk»:

Når hun (uttaler seg) om gleden ved å være kjønnsobjekt, så lenge hun også får lov å være kjønns-subjekt, ja da klinger det muntert i alle andre ører enn dem som vet at kjønnssubjekt ikke er en rolle kvinne «får lov til» å spille. Det er en rettighet vi tar oss, kvinners identitet på alle nivåer og områder er det mest fundamentale i hele kvinnefrigjøringen. Og vår kamp for den retten handler ikke om «å få lov». ¹²⁸

Liknende synspunkter fulgte på. NRK-profilen Else Michelet, som hadde tatt initiativ til en redningsaksjon for *Sirene* et drøyt år før, mente at *Sirene* var blitt et blad som underbygde de verste og villeste mytene om kvinnebevegelsen, og ble sitert med heftig nytelse av alle som motarbeidet dem. ¹²⁹ Pionerene ble intervjuet og avslørte varierende grad av støtte eller forferdelse over utviklingen i sitt eget organ. «*Sirene* er ikke hva kvinner venter seg av et engasjert kvinnepolitisk blad. (...) *La Sirene dø i stillhet*», sa Bitten Modal, som sju år før hadde forlatt redaksjonen i protest. Dermed hadde også *Dagbladet* tittelen på sin store lørdagssak: *La Sirene dø*. ¹³⁰

Kritikken var ikke enstemmig, og den rettet seg også mot kvinnebevegelsen. Sissel Benneche Osvold mente også at den interne og lukkede oppvasken i kvinnebevegelsen var både arrogant og feig, og at det måtte være mulig å ha mot til å ta diskusjonen offentlig og bruke klar tale. ¹³¹ En kjent anarkist og urokråke med pseudonymet Syphilia Morgenstjerne raljerte over både en «stadig mer rigid kvinnebevegelse» og *Dagbladet*: «*Sirene* banner i kjerka ved å hevde andre synspunkter på gamle og kjære samfunnsproblemer, enn den forbudslinje som kvinnebevegelsen krever autorisert», og «(f)ramstående mediakjendiser av hunkjønn 'står fram' i *Dagbladet* og fordømmer *Sirene*, og *Dagbladet* fremstiller dette som en 'enstemmig nedsabling fra en samlet kvinnebevegelse'», var hennes dom. ¹³²

Dag og Tid skrev på lederplass at det ikke var uvanlig at det kom krav om at en avis bare skulle skrive ting organisasjonene rundt var enige i. Nå var det *Sirene* som var i utakt med hele kvinnebevegelsen, «korleis nå nokon har greidd å få oversyn over heile den.» Den isolasjonistiske tendensen hadde hele tiden vært en trussel for kvinnebevegelsen, men det var fortsatt for mange ugjorte oppgaver til at man kunne overlate kvinnesaken til en liten sekt. «*La Sirene leve!*», konkluderte *Dag og Tid*. ¹³³

IdaLou Larsen «lekket» etter hvert det hun mente hadde vært stridens kjerne på møtet: Lederen i Oslo Kvinnesaksforening skulle ha åpnet møtet med å si at «Alle kvinner er, og skal føle seg, undertrykte» – altså ekstremversjonen av det som på et tidlig tidspunkt hadde vært *Sirenes* slagord. Mange kvinner var undertrykte, men de hadde ingen plikt til å føle seg undertrykte, mente Larsen, slik kom man ikke videre: Vi skal føle oss opprørske! «Kvinnebevegelsen vil tvinge oss til å føle oss undertrykte. Gjør vi ikke det, skal den sannelig sørge for å undertrykke oss!» ¹³⁴

Men nå begynte oppsigelsene fra leserne å komme, og i større skala enn tidligere. I måneden etter at debatten var på sitt friskeste, hadde 25 prosent av leserne, for første gang i bladets historie, latt være å fornye sitt abonnement. Den samme tendensen fortsatte utover sommeren. ¹³⁵

I de siste månedene kom det blandede signaler fra *Sirenes* ledelse. Samtidig som bladets dødsdom stadig ble omtalt i interne dokumenter, er det ingen tvil om at forsøkene på å holde liv i bladet fortsatte. 1. juni 1983 satte styret sitt godkjentstempel på å ta et kassakredittlån på 50 000 kroner til å kjøpe EDB-maskin. ¹³⁶ I august sa IdaLou Larsen til *Aftenposten* at bladet så sent som våren 1983 hadde hatt håp om å gå med overskudd for første gang på lang tid. Men leserne «ble tydeligvis vettskremte da ortodokse feminister sto fram i *Dagbladet* og ønsket død over *Sirene*», sa hun. ¹³⁷

På lit de parade i kransekakedeig

24. august 1983, på en uke nær tiårsdagen for det første prøvenummeret, møttes bladets styre igjen og konstaterte at det ikke var grunnlag for fortsatt drift. Det ble meldt at innsparelsene ved å kjøpe egen EDB-maskin ville vært på 36 000 kroner. «Men dessverre er det for sent nå», står det i styreprotokollen. Og deretter: «Styret vedtok enstemmig å legge ned driften av bladet etter jubileumsnummeret.»¹³⁸

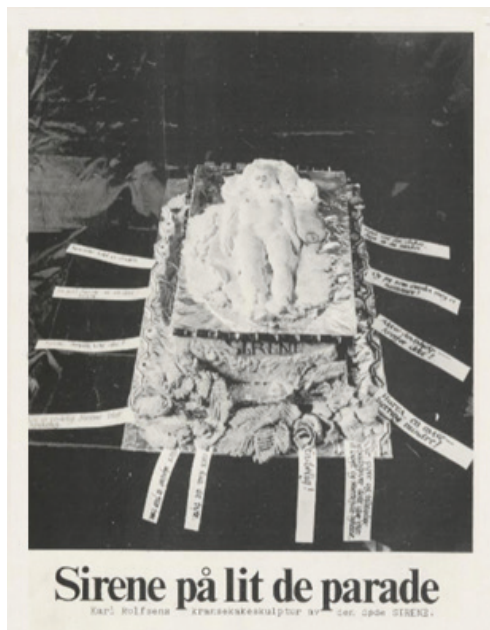
30. august 1983 holdt *Sirene*-redaksjonen gravøl med en anslagsvis 50–60 centimeter lang kvinne i kransekakedeig på *lit de parade* på en blomsterpyntet kiste, laget av Kari Rolfsen. Avslutningsnummeret viser en bildeserie av redaksjonen idet de la siste hånd på kransekake-*Sirene*. «Endeleg ferdig var (...) *Sirene* nydelig. Berre så trist at ho (var) død», sto det i bladet.¹³⁹

Kransekakebegravelsen fikk selvsagt stor oppmerksomhet. De siste offentlige utspillene om *Sirene* artet seg mest som en diskusjon om hvem som var morderen. «Det som (...) skulle være tiårsfesten for kvinnebladet ble et gravøl, og deler av kvinnebevegelsen anklages for mord», kommenterte VGs Rampelys.¹⁴⁰ *Aftenposten* skrev at det var «mannshat-debatten» som drepte *Sirene* (underforstått at debatten hadde utviklet seg til en debatt om mannshat).¹⁴¹ *Sirene*-gründer Bitten Modal mente det ikke var kvinnebevegelsen som drepte bladet, men IdaLou Larsen.¹⁴² *Sirene*-redaksjonen mente kvinnebevegelsen var morderen, men antydte at *Dagbladet* i det minste hadde medvirket til drap. På en av «hilsenene» på *Sirenes* kiste sto det «Aktiv dødshjelp – hvorfor ikke? *Dagbladet*».¹⁴³

Dagbladet nektet straffeskyld, og mente at hvis offentlig debatt var grunnen til at bladet gikk inn, «skulle jo de fleste politiske blad være døde i Norge.» Hvorfor *Sirene* mistet lesere, fikk bladet finne ut av selv. «Vi andre må nøye oss med å konstatere at en verdifull kanal i samfunnsdebatten er gått tapt.»¹⁴⁴

Dermed var punktum satt for *Sirene*. Avslutningsnummeret kom i september 1983, ti år etter oppstarten. I realiteten hadde *Sirene* strevd økonomisk så lenge at fortellingen om at det var konflikten med den øvrige kvinnebevegelsen som knekket bladet, trenger å nyanseres. Uten denne kontroversen kunne bladet sikkert fortsatt, men opplaget var konstant for nedadgående. Sluttutskriften fra Forlagssentralen datert 8. desember 1983 tallfester antallet abonnenter til 4901 – 1500 færre enn det som var regnet som et absolutt gulv to år før – og før den siste striden med kvinnebevegelsen.

Norge i 1983 var et helt annet land enn i 1973. De temaområdene som interesserte leserne mest, hadde bredt seg utover i andre medier. *Sirene* hadde bidratt til å åpne en sluse i den norske offentligheten, og ikke minst kvinneåret hadde ført med seg et økt fokus på de spørsmålene *Sirene* var opptatt av, i allmennpressen. På ett nivå var dette et resultat av en langsom utvikling, men på 1970-tallet gikk det fort. Ukeblad, aviser og bøker tok opp lignende tematikk. Tilnærminger som hadde vært nyskapende fem og ti år før, ble alminneliggjort og kommersialisert, ble en del av det generelle kulturkretsløpet.

Da løpet var kjørt for *Sirene* i 1983, laget Kari Rolfsen denne modellen av *Sirene* på *lit de parade* i kransekakedeig. Faksimile fra nr. 5 1983.

Markedet var ganske enkelt, slik både Larsen og Wangsvig har påpekt, blitt mettet. Det er vel så sannsynlig at alminneliggjøringen var det som til slutt avgjorde saken, men at oppsigelsene i kjølvannet den harde konflikten med kvinnebevegelsen var den avgjørende dråpen.¹⁴⁵ «Vi hadde laget et viktig blad i ti år. Vi hadde gjort vårt. Nå var ikke lenger tidsånden på vår side,» sier IdaLou Larsen.

Det store kvinneåret ble både toppår og begynnelsen på slutten for det feministiske ukebladet. Trekker man noen linjer inn på 1980- eller 1990-tallet, er liberaliseringen iøynefallende både når det gjelder yrkesliv, seksualitet og øvrige livsvalg – for ikke å si 2000-tallet. Snart bredte den nære og personlige journalistikken seg inn i allmennmediene, samtidig som forbrukerjournalistikk, helseinformasjon og informasjon om sex etter hvert fløt sammen. I dag kan man se innflytelsen fra kvinneopprøret og den seksuelle revolusjon side om side med innflytelsen fra ukepressen i det meste mediestoff.

Det er viktig å understreke at den selvrealiseringstrenden som de mer kommersielle medieaktørene etter hvert kastet seg på, ikke er synonym med andrebølgefeminismens frigjøringsprosjekt. Men *Sirene* var ikke bare et politisk organ. Det var også et blad som forsøkte å operere i det kommersielle markedet og ta samfunnsutviklingen på pulsen med journalistisk utstyr. Det var et blad som trolig spilte en betydelig rolle i å fange opp, påvirke og kanalisere mentalitetsendringer som allerede var på gang, ut i en større offentlighet. Et eller annet sted på den veien bidro *Sirene* til å overflødiggjøre seg selv.

Noter

- 1 Aftenposten, 17. september 1974, gjengitt i *Sirene* nr. 7 1974
- 2 Dagbladet, 31. januar 1970
- 3 Strømholm 2015: 160
- 4 Hjeltne (red.) 2010: 340
- 5 Strømholm 2015: 160
- 6 Kleiva 1978: 17 ff.
- 7 Kleiva 1978: 17 ff.
- 8 Farrell 1998
- 9 *Sirene* nr. 2 1979
- 10 Epost-kommunikasjon med Sissel Biong 30. januar 2014
- 11 Ibid.
- 12 Pollestad 1977 og Hemli og Skattum 1979
- 13 Lindtner 2015
- 14 Astrid Brekken: Om *Sirene* | Kilden
- 15 Strømholm 2023
- 16 Fædrelandsvennen, 4. september 1973
- 17 Dagbladet, 19. september 1973
- 18 *Sirene* nr. 1 1974
- 19 Arbark, Sirenes arkiv (SA), notat fra Per Glad, 26. februar 1973
- 20 Arbark, (SA), møte i Sirenes redaksjon, 15. mars 1973
- 21 Ifølge Varden, 28. februar 1974
- 22 Arbark, (SA), redaksjonsmøte, 6. desember 1973, 23. april 1975 og notat til redaksjonsseminar 25. september 1975.
- 23 Arbark, (SA), kontrakt mellom *Sirene* og Cappelen 28. januar 1974
- 24 *Sirene* nr. 3 1973
- 25 *Sirene* nr. 2 1976
- 26 Farrell 1998: 3
- 27 Sissel Biong, 30. januar 2014; 60. Jubiläum von «Twen»: Je ärger desto besser - Medien - SZ.de
- 28 Arbark, (SA), redaksjonsmøte, 15. januar 1974
- 29 Kleiva 1978: 125
- 30 Arbark, (SA), brev til *Sirene*, 29. mars 1974

- 31 Wassmo 2013: 181
- 32 Pollestad 1977
- 33 Farrell 1998
- 34 Arbark (SA), referat fra redaksjonsseminar på Klækken, 3.-5. oktober 1975
- 35 Lindtner 2015: 237 ff.
- 36 Arbark, (SA), brev fra leser til Sirene 4. november 1974. Cocktail er Norges eldste mykpornografisk magasin, og var på dette tidspunktet ansett som temmelig dristig. Cocktail – Store norske leksikon
- 37 F. eks. Arbark, (SA), referat fra redaksjonsmøte 29. desember 1973, Sirene nr. 7 1978
- 38 Se f.eks. Kleiva 1978 og Hemli og Skattum 1979. Som det fremgår av publiseringsårene, har ingen av disse materiale etter 1979.
- 39 Danielsen 2013: 305–308
- 40 Abortkampen og SVs dilemma: Torild Skard forteller
- 41 Wangsvig 1980: 39–41. Totalt kjente 85 prosent Oslo-kvinner til bladet, tilsvarende anslagsvis 60 prosent i hele landet.
- 42 Arbark, (SA), udatert oversikt over løssalg, Sirene, 1974–1976
- 43 Sirene nr. 4 1980
- 44 Til og med en del av lederne ble skrevet av kvinner utenfor redaksjonen, ifølge Kleiva (1978: 57)
- 45 Arbark, (SA), stormøte (utvidet redaksjon), 8. september 1976
- 46 Intervju med IdaLou Larsen 7. oktober 2013
- 47 Arbark, (SA), referat fra redaksjonsmøte, 11. september 1974
- 48 Sissel Biong 30. januar 2014
- 49 Epost-kommunikasjon med Kari Rolfsen 15 og 16. juni 2014.
- 50 Intervju med Inger Anne Olsen 16. oktober 2013
- 51 Intervju med Gerd Korbøl, u.d., 2014
- 52 Wangsvig 1980: 37
- 53 Wangsvig 1980: 48
- 54 IdaLou Larsen 7. oktober 2013
- 55 Lindtner 2015, 150 ff.
- 56 Hjeltne 2010: 346–50
- 57 Ibid., Fonn 2015: 127
- 58 Sirene nr. 2 1983
- 59 Arbark, (SA), brev fra Else Bugge Fougner, 29. juni 1976
- 60 Arbark, (SA), brev fra redaksjonen til styret, 18. august 1976
- 61 Arbark, (SA), brev fra redaksjonen til styret, 18. august 1976
- 62 Sirene nr. 1 1977
- 63 Lindholm 215: 121, 210
- 64 Lindholm 2015: 166 ff., 205, 210
- 65 Haukaa 1982: 11
- 66 Se f.eks. Sirene nr. 3 1973, 2 1974 og 1 1977
- 67 Noen av redaksjonsmedlemmene befant seg nok på venstresiden, men den store kretsen rundt Sirene var sammensatt, både politisk og næringsmessig. For eksempel satt Else Bugge Fougner lenge i styret, og hun var gjennom årene både lokalpolitiker og justisminister for Høyre.
- 68 De forskjellige utspringene av 70-tallsfeminismen er på ulike måter beskrevet nærmere hos blant andre Haukaa 1982, Danielsen 2013 og Lindtner 2015.
- 69 Bl.a. Lindtner 2015, og **Kvinnefronten**
- 70 Sirene nr. 4 1975
- 71 Arbark (SA), referat fra redaksjonsseminar på Klækken 3.–5. oktober 1975, fulgt opp i AU-møte 28. oktober 1975
- 72 Sirene nr. 11–12 1977
- 73 Arbark, (SA), protokoll fra styremøte, 16. januar 1977
- 74 Arbark, (SA), protokoll fra styremøte, 16. januar 1977
- 75 Arbark, (SA), protokoll fra styremøte, 7. februar 1979
- 76 Arbark, (SA), protokoll fra styremøte, 12. juni 1979
- 77 Disse tallene er delvis hentet fra ssb.no, og delvis fra Steen Jensen 2000.
- 78 Benum 1998: 38
- 79 Sirene nr. 11–12 1977

- 80 Sirene nr. 7–8 1977
- 81 Sirene nr. 5 1979
- 82 de Vibe og Krogstad 1993: 76–77
- 83 Oulette 1999
- 84 Undersøkelsene er gjengitt i Fonn 2020
- 85 Winship 1987, sitert fra Gauntlett 2008
- 86 de Vibe og Krogstad 1993
- 87 Sirene nr. 4 1977
- 88 Sirene nr. 4 1977
- 89 Lindholm 2015: 159
- 90 Sirene nr. 6 1981
- 91 Kleiva 1978: 55–56
- 92 F.eks. Sirene nr. 3 1978, 1 og 5 1980 og 4 1981
- 93 Se f.eks. artikkelen «Kom ikkje til oss med dykkar imperialistiske sensasjonslystne kampanjar», i Sirene nr. 5 1980, hvor senegalesiske Marie-Angelique Savané kritiserte den vestlige kvinnebevegelsen for å fokusere for mye på omskjæring sammenlignet med annen undertrykkelse av afrikanske kvinner.
- 94 Det fantes til og med en egen mannsbevegelse.
- 95 Sirene nr. 6 1978
- 96 Sirene nr. 8–9 1978
- 97 Sirene nr. 3 1981
- 98 Sirene nr. 8, 1976, nr. 7–8 1977
- 99 Sirene nr. 7–8 1977
- 100 Sirene nr. 7–8 1977
- 101 Inger Anne Olsen 16. oktober 2013
- 102 Sirene nr. 11–12 1977
- 103 Sirene nr. 11–12 1977
- 104 Inger Anne Olsen 16. oktober 2013
- 105 Sirene nr. 2 1983
- 106 Sirene nr. 11–12 1977
- 107 Arbark, (SA), protokoll styremøte, 11. februar 1981
- 108 Arbark, (SA), protokoll styremøte, 3. september 1981
- 109 Arbark, (SA), protokoll styremøte, 20. januar 1982
- 110 Arbark, (SA), protokoll styremøte, 12. mai 1982
- 111 Arbark, (SA), protokoll fra styremøte, 3. september 1981
- 112 Arbark, (SA), protokoll fra styremøte, 20. januar 1982
- 113 Sirene nr. 3 1982
- 114 Arbark, (SA), protokoll styremøte, 12. mai 1982
- 115 Sirene nr. 7 1982
- 116 Sirene nr. 1 og 2 1983
- 117 Sirene nr. 7 1982
- 118 Sirene nr. 8 1982
- 119 Wangsvig 1980: 42
- 120 Wangsvig 1980: 31
- 121 Dagbladet, lørdag 26. august 1978
- 122 Dagbladet, lørdag 19. januar 1980
- 123 Wangsvig 1980: 31
- 124 Forfatteren mente riktignok at svaret var 'nei', men at kvinnelitteraturen vant stadig mer terreng.
- 125 Fonn, u.å. Det var også den typen bøker Sirene annonserte for
- 126 Friday 1983, Bokspeilet, januar 1983. IdaLou Larsen viser selv til denne boken i en av sine kommentarer.
- 127 Arbark, (SA), brev fra Norsk Kvinnesaksforenings leder Sigrun Hoel, 14. mars 1983
- 128 Dagbladet, 19. april 1983
- 129 Dagbladet, 28. april 1983
- 130 Dagbladet, 16. april 1983

- 131 Dagbladet, 19. april 1983
- 132 Dagbladet, 20. april 1983
- 133 Dag og Tid, nr. 16 1983
- 134 Dagbladet, 21. april 1983
- 135 Aftenposten, 31. august 1983
- 136 Arbark, (SA), protokoll fra styremøte, 9. februar 1982, 1. juni 1983
- 137 Aftenposten, 31. august 1983
- 138 Arbark, (SA), protokoll fra styremøte, 24. august 1983
- 139 Sirene nr. 5 1983
- 140 VG 31. august 1983
- 141 Aftenposten, 31. august 1983
- 142 Aftenposten, 31. august 1983
- 143 Aftenposten, 31. august 1983
- 144 Dagbladet, 1. september 1983
- 145 Også det amerikanske Ms. fikk mindre oppslutning etter hvert og månedsmagasinet gikk inn i 1987, men en variant utkommer fortsatt hvert kvartal.

Litteratur:

- Benum, E. (1998). *Overflod og fremtidsfrykt. 1970 –*. Aschehougs Norgeshistorie, bind 12, Aschehoug
- Danielsen, H. (et al., red.) (2013). *Norsk likestillingshistorie*. Fagbokforlaget
- de Vibe, A. og Krogstad, A. (red.,1993). *Offentlighet og kjønnsteori*. Rapport nr. 4. Institutt for samfunnsforskning.
- Farrell, A.E. (1998). *Yours in sisterhood. Ms. Magazine and the promise of popular feminism*. University of North Carolina Press.
- Fonn, B.K. (2020). Body, Mind and Soul: The Changing face of Health Issues in the Media. I Hornmoen, H., Fonn, B.K., Hyde-Clarke, N. og Hågvar, Y.B. (red.) *Media Health*. Scandinavian University Press.
DOI: 10.18261/9788215040844-2020
- Fonn, B.K. (2015). *50 år med journalistutdanning. En historie om akademiseringen av et yrkesfag*. Cappelen Damm Akademisk.
- Fonn, B.K. (u.å.). *Kvinnelitteratur i bokklubbene*. Upublisert notat.
- Gauntlett, D. (2008). *Media, Gender and Identity: An introduction*. Routledge
- Haukkaa, R. (1982). *Bak slagordene. Den nye kvinnebevegelsen i Norge*. Oslo: Pax.
- Hemli, L. og Skattum, A.M. (1979). *Register til Sirene 1973–1978*. Hovedoppgave, Statens bibliotekskole.
- Hjeltnes, G. (red.) (2010). «Kvinnernes langsomme inntog». I *Imperiet vakler 1945–2010. Norsk presses historie*, bind 3.
- Kleiva, T. (1978). *Sirene, eit feministisk alternativ til vekeblada?* Hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Oslo.
- Lindholm, M. (2015). *Journalistikkens autoritet*. Doktoravhandling, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Lindtner, S. (2015). «Som en frisk vind gjennom stuen.» *Kvinnebladet Sirene (1973–1983) og det utvidede politikkbegrepet*. Doktoravhandling, Universitetet i Bergen.
- Oulette, L. (1999). Inventing the Cosmo Girl: class identity and girl-style American dreams. *Media, Culture and Society* nr. 21, doi: <https://doi.org/10.1177/016344399021003004>
- Pollestad, E. (1977). *Sirene og kvinnefrigjøring. En undersøkelse over hvem som leser Sirene og lesernes holdning til bladet*. Hovedoppgave, Norsk journalistiske.
- Steen Jensen, R. (2000). *Kvinner og jobb etter småbarnsfasen*. Institutt for samfunnsforskning.

- Strømholm, G. (2023). *bladet Sirene. Norges første feministblad for vanlige kvinner og menn (1973–1983)*. Giutbok AS.
- Strømholm, G. (2015). Presseminne: 40 år siden feministbladet *Sirene* vakte rabalder i hele Norden med 35 000 i opplag. *Mediehistorisk Tidsskrift* nr. 2.
- Wangsvig, T. (1980). *Sirene – være eller ikke være*. Diplomoppgave i markedsføring, BI.
- Wassmo, H. (2013). *Disse øyeblikk*. Gyldendal.
- Winship, J. (1987). *Inside Women's Magazines*. Pandora